

Alfred Fiedler, 'de Tsjech'.

door Gert Andeweg

Het Wissel

Midden in de Hoeksche Waard, één van de eilanden ten zuiden van Rotterdam, ligt het dorp Klaaswaal. Op de Zuid-Hollandse Eilanden, die indertijd gekenmerkt werden door godsvrucht en vette klei, hadden schokkende gebeurtenissen lange tijd geen toegang. De Tweede Wereldoorlog en de Watersnood van 1953 hebben het agrarische gebied uit haar betrekkelijke isolement gehaald. De met de aanleg van de Deltawerken gepaard gaande openlegging had grote consequenties voor Zuidwest-Nederland, Klaaswaal inbegrepen.

Op 20 juli 1964 werd de Haringvlietbrug in gebruik genomen. Hij is daar gebouwd waar het Hollandsch Diep zonder enige zichtbare scheidslijn overvloeit in het Haringvliet. Tot die bewuste dag voerde de doorgaande route van Rotterdam richting Zeeland en West-Brabant door het hart van Klaaswaal. Men reisde per stoomtram naar Numansdorp-haven en vervolgens per veerboot over het brede water naar Willemstad in westelijk Brabant of naar Zijpe, een van de toegangspoorten van Zeeland. De RTM (Rotterdamsche Tramweg Maatschappij) had aan de Havenweg, even ten zuiden van de bebouwde kom van Klaaswaal, een stationnetje gebouwd. Het bestond uit een 'koffiehuis', een perronnetje met aan weerszijden een paar sporen en een weegbrug. Bij slecht weer konden reizigers in Café Koster aan de tafeltjes rond het biljart de komst van de stoomtram afwachten. Handelsreizigers maakten er een stop voor een lunch. Overnachten was er zelfs mogelijk, in het gastenkamertje. Het bevond zich op de zolder van 'Het Wissel', zoals de lokatie sinds de komst van 'de tram' in de Klaaswaalse volksmond was gaan heten.

Enkele ten zuiden van Rotterdam gelegen Zuid-Hollandse eilanden, waaronder de Hoeksche Waard (Beijerland) en Tiengemeten.

Topografische Dienst. Kaart van rond 1950.

'Het Wissel' in de jaren twintig.

We gaan terug naar de periode rond de Tweede Wereldoorlog, voor sommige lezers een tastbare herinnering; voor velen een tijd vol van verhalen en geschiedenissen die tot op de dag van vandaag nog verteld en opgeschreven worden. We richten onze blik op Café Koster. Het etablissement was in de jaren dertig uitgebreid met een toneelzaal die geschikt was voor allerlei doeleinden, maar vooral voor muziek en dans. Zaal Koster werd een vrijplaats voor liefhebbers van slowfox, quickstep, wals en de Engelse variant van de laatste, en dat in een streek waar dansen in vele, vooral kerkelijke, kringen als een zondige bezigheid werd gezien. Niettemin genoot Jack Koster's dansorkest onder een aanzienlijk deel van de jongelui van Klaaswaal en omstreken een grote populariteit.

Op 28 augustus 1939 werd in Nederland de Algemeene Mobilisatie afgekondigd. Toen een halve week later Duitsland Polen binnenviel, was er ook voor Nederland sprake van een serieuze oorlogsdreiging. Jaap Koster kwam onder de wapenen. Toen op 10 mei 1940 Nederland aan de beurt was, bevond Jaap zich met zijn legeronderdeel bij de Grebbeberg. Hij zou daar de zwaarste veldslag meemaken die Nederland met de Duitsers heeft geleverd. Het krijgsgeweld, waarvan hij getuige was geweest en waaraan hij had deelgenomen, gevoegd bij het grote aantal gesneuvelde kameraden, moet een diepe indruk op hem hebben gemaakt. Na de capitulatie is Jaap naar Klaaswaal teruggekeerd. Zijn wapen had hij aan de Duitsers moeten afgeven. Evenals in de rest van Nederland was voor verreweg de meeste bewoners van de eilanden de komst van Duitse soldaten in hun dorp en het overhaaste vertrek van de vorstin een bittere ervaring. Slechts de NSB'ers, die ook in de Hoeksche Waard te vinden waren, zullen de bezetting hebben verwelkomd.

Onder deze nieuwe omstandigheden was enige verstrooiing zeer welkom. Jaap hervatte de dansavonden onder zijn artiestennaam Jack. Ook enkele Duitse soldaten van de in Klaaswaal gelegerde *Feldgendarmarie* konden de verleiding niet weerstaan om naar de *Tanzkapelle* te komen. Op de dansvloer waagden zij zich niet. Staande op een bescheiden plekje achter in de zaal keken zij toe hoe de Hoekschewaardse jeugd zich amuseerde. Van

contact met hen was nauwelijks sprake en dat was niet alleen vanwege de taalbarrière. De soldaten moeten wel in de gaten hebben gehad hoe de meeste Klaaswalenaars over hen dachten. Dat er in Klaaswaal ook jonge vrouwen waren die niet ongevoelig bleken te zijn voor de aanwezigheid van deze mannen in uniform, mag overigens niet onvermeld blijven. Sinds het begin van de bezetting had Jack Kusters dansorkest bijna drie jaar lang ongestoord op de zaterdagavonden de jeugd naar Het Wissel kunnen lokken, totdat Jaap een eigenhandig door burgemeester De Zeeuw geschreven briefje in de hand kreeg gedrukt. De Zeeuw was ook tijdens de bezetting hoofd van de dorpen Klaaswaal en Numansdorp gebleven, een spreekwoordelijke 'burgemeester in oorlogstijd'. De bandleider werd opgeroepen om op 16 april 1943 bij de *Sicherheitsdienst* in Rotterdam te verschijnen. Daar kreeg hij te horen dat het afgelopen moest zijn met die Engelse en Amerikaanse muziek! Zo niet, dan werd de hele band naar Duitsland gestuurd. Wie hen verklikt heeft, is men nooit te weten gekomen. Was het een Duitser, een NSB'er die op Het Wissel wat klanken had opgevangen of was het een rancuneuze Klaaswalenaar? Na zijn terugkeer uit Rotterdam is Jaap samen met Jo Vos, een kameraad die op de hbs goed Duits had geleerd, naar de Kreupeleweg gegaan.

Op last van de Duitse
Sicherheits. Polisei te
Rotterdam, wordt —
— Jacob Koster —
wonende te Klaaswaal,
gelast, dat hij zich in den
voormiddag van Vrijdag
16 April 1943, moet melden
op de dienststelle der
Duitse Sicherheits Polisei
te Rotterdam,
Heenraadsingel 226
kamer N. 26

Oproep voor Jaap Koster

Uit het Klaaswaalse verzetsarchief

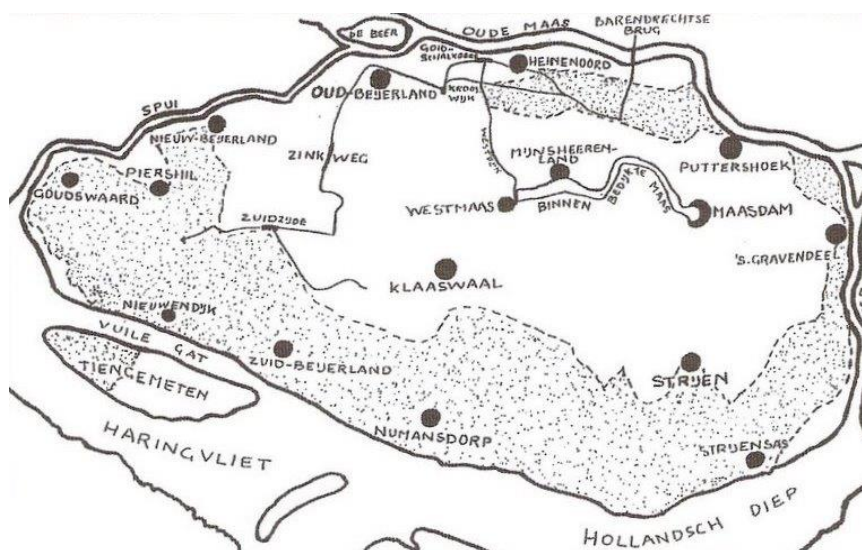
De *Feldgendarmarie* had daar buiten de bebouwde kom van Klaaswaal haar kampement. Enkele militairen stonden hen te woord. Deze wat oudere mannen hadden begrip voor de situatie en beloofden steun. Zij hebben zich daadwerkelijk ten gunste van Jack Koster en zijn band tot de *Sicherheitsdienst* gewend om een verbod te voorkomen. De band bezat heel wat creatief talent, genoeg om met een paar arrangementen en kolderieke vertalingen de Duitsers, die regelmatig de dansavonden bezochten, het idee te geven dat zij zich hadden aangepast. Hun optredens zouden niettemin niet lang meer duren. Spertijd werd ingevoerd. Iedereen

moest om acht uur 's avonds binnen zijn. Na een paar shows op zaterdagmiddag kwam er een voorlopig einde aan hun hoorbare en zichtbare aanwezigheid in Klaaswaal. Hun smokings, lessenaars en muziek verdwenen naar de zolder van Het Wissel, maar het contact tussen de muzikanten bleef. Lange tijd zou bijna niemand in Klaaswaal weten dat Jaap samen met nog wat bandleden en vrienden begonnen was andere dan muzikale activiteiten te ontplooiën. Hij heeft zijn leven lang blijk gegeven iemand te zijn met een groot rechtvaardigheidsgevoel. Dit gevoegd bij wat hij op de Grebbeberg had meegemaakt en wat hij aan onrecht in zijn omgeving ervoer, deed hem er al vroeg toe besluiten zich actief tegen de bezetter op te stellen. Jaap werd de onbetwiste leider van het verzet in Klaaswaal en omstreken, hoewel nauwelijks iemand er weet van had. Voor de ingewijden in de groep behield hij de bandnaam Jack.

De Hoeksche Waard

De eerste oorlogsjaren verliepen in de Hoeksche Waard in betrekkelijke rust. Het is schrijnend te weten dat verreweg de meesten van de weinige Joodse bewoners van het eiland vanaf medio 1942 zijn weggevoerd en in de vernietigingskampen vermoord. Slechts een klein aantal zag kans onder te duiken.

Duitse troepen kwamen en gingen. Mochten de eilandbewoners het idee gekregen hebben het einde van de bezetting zonder al te grote schade tegemoet te kunnen zien, het ongemak van rantsoenkaarten en reisbeperkingen voor lief nemend, dan zijn zij bedrogen uitgekomen. Begin februari 1944 kwam van het Duitse commando een verordening af dat de meest zuidelijk gelegen polders van de eilanden Hoeksche Waard en Voorne en Putten onder water gezet moesten worden. Zij hadden meer en meer signalen opgevangen dat er een grootscheepse invasie vanuit Engeland ophanden was. Weliswaar was de Canadese landing van 19 augustus 1942 bij Dieppe op een mislukking uitgelopen, toch hielden de Duitsers ernstig rekening met een invasie in de noordelijkste kuststrook van Frankrijk, mogelijk over het Nauw van Calais; dit mede op grond van misleidende informatie en trucmanoeuvres van Britse kant. Mocht die landing slagen dan zouden het brede open water van het Haringvliet - een zwakke plek in de Duitse Atlantikwall - door de geallieerden gebruikt kunnen gaan worden als bevoorradingsroute. De aan de noordelijke oever grenzende polders zouden vervolgens als bruggenhoofd dienst kunnen gaan doen. Vandaar de inundatiemaatregelen van

Kaartje van de Hoeksche Waard. Het gespikkelde deel geeft globaal het in het voorjaar van 1944 geïnundeerde gebied weer.

Uit 'Uit trouw geboren' van Albert Oosthoek (1995)

de Duitsers en de gedwongen ontruiming van de in het zuiden van de Hoeksche Waard gelegen dorpen Piershil, Goudswaard, Zuid-Beijerland en Numansdorp. Echter zoals bekend, vond de invasie op 6 juni 1944 honderden kilometers zuidelijker plaats: in Normandië.

'Gasten' op Het Wissel

In november 1944 was een aantal Duitsers na een overhaaste terugtocht vanuit het door de geallieerden bevrijde Brabant in de Hoeksche Waard beland en vervolgens Zaal Koster binnengedrongen. Van de spreekwoordelijke Duitse *Ordnung* was geen sprake. Ze veroorzaakten een chaotische toestand op Het Wissel. Struikelend over benen en laarzen konden moeder en dochters Koster zich nauwelijks een weg banen in de keuken van de zaak.

Sinds D-day hadden de Duitse divisies in het noorden van Frankrijk steeds meer terrein moeten prijsgeven. Parijs werd bevrijd. Ook in België konden zij geen standhouden. De troep Duitsers in Klaaswaal was via Antwerpen boven de rivieren beland. Mogelijk waren zij het die op 6 november na het vallen van de duisternis het geheel ontvolkte Willemstad met boten ontvlucht waren, zo het stadje prijsgevend aan een zinloos Engels bombardement.

Dat ze op Het Wissel ook niet veilig waren, bleek wel toen een Engelse granaat het pand midscheeps trof en enkele Duitsers daarbij omkwamen. De geallieerden waren nu dichtbij. De Engelsen lagen net aan de overkant van het Hollands Diep, in Willemstad. Dat alle stations van de RTM verbonden waren door een eigen telefoonlijn kan de Duitsers niet zijn ontgaan. Zij hebben zich echter niet gerealiseerd dat ook Willemstad in het netwerk was opgenomen. De Engelse nabijheid was nu tastbaar door het directe contact dat Jack Koster vanuit het Klaaswaalse tramstation via deze telefoon had met de geallieerden aldaar.

Op het pad dat langs het café naar de achterliggende boomgaard leidde, hadden de Duitsers een stuk geschut opgesteld. Jack, die zijn taak als verzetscommandant uiterst consciëntieus uitvoerde, zag er nauwgezet op toe dat de Duitsers - een aantal van hen had hij tenslotte onderdak moeten verlenen op Het Wissel – geen enkele aanleiding hadden om argwaan te koesteren tegen hem en zijn omgeving. Illustratief was een voorval op het pad naar de boomgaard. Toen Jack het kanon passeerde, werd hij aangeklampt door een Duitse officier. Deze vroeg hem in vertrouwen of Jack wist, of er zich verzetsmensen in Klaaswaal ophielden, want telkens als zij hun geschutstellingen hadden verplaatst, wist de Engelse artillerie in een mum van tijd hun nieuwe posities te vinden. Jack vroeg verbaasd hoe en waar zich dit soort mensen in dit dorpje zou moeten ophouden. Op dat moment kwam 'kameraad' Frans Bom aangefietst, net terug van een 'missie'. (Frans was de informant die bijna dagelijks op zijn fiets het gebied rondging, terwijl hij Duitse posities observeerde, mensen aanklampte voor een praatje en langs zijn neus weg naar de aantallen soldaten op diverse lokaties informeerde. Hij gaf aan Jack zijn bevindingen door, die vervolgens via de RTM-telefoon 'Willemstad' erover inlichtte.) Jack liep Frans tegemoet met de vraag of hem iets ter ore was gekomen over mogelijk verzet in het dorp, waarop deze 'oprecht' en voor de Duitser duidelijk hoorbaar zei zich niet te kunnen voorstellen dat Klaaswalenaars zich hiermee inlieten. Het toneelstukje miste zijn doel niet. De officier liet hen verder met rust. Kort na het voorval kreeg een stuk geschut dat naar een landweg buiten Klaaswaal was verplaatst, een voltreffer.

Het Duitse commando had zich tot taak gesteld erop toe te zien dat het ondergelopen gebied werkelijk een barrière vormde tegen geallieerde troepen die een oversteek over het Hollandsch Diep zouden wagen. Eén Duitse officier fungeerde als 'waterkijkertje'. Hij moest controleren of het water in het inundatiegebied niet te hoog stond. De Engelsen en Canadezen moest belet worden, om met boten door de ondergelopen polders op te rukken.

Een inkwartiering

Zoals gebruikelijk werden de meeste Duitse soldaten bij particulieren ingekwartierd, zo ook een zekere Alfred Fiedler. Deze werd ondergebracht bij een familie aan de zuidelijk van Klaaswaal gelegen Boomdijk. De verhouding tussen bewoner en ingekwartierde kon van huis tot huis zeer uiteenlopen, grotendeels afhankelijk van hoe de onwelkome gast zich ter plekke gedroeg. Alfred Fiedler bezorgde de bewoners in dat opzicht nauwelijks problemen. Hier stapte geen vertegenwoordiger van een *Herrenvolk* het huis binnen. Hij was met zijn vriendelijke voorkomen en zijn kleine gestalte bepaald niet het toonbeeld van een blonde Ariër en evenmin een door de strijd geharde militair.

Hoe de kennismaking tussen de boer en de soldaat precies is verlopen, weten we niet. Mogelijk heeft het soort Duits dat de Klaaswalenaar sprak Alfred Fiedler vertrouwd in de oren geklonken. Ook hoe zijn gastheer zich voorstelde, klonk zeer on-Nederlands. Jozef Buzek leek een naam die eerder bij een Midden-Europeaan paste dan bij een Nederlander, laat staan bij iemand van de eilanden. De hoofdbewoner van het Klaaswaalse dijkhuis was inderdaad een Bohemer. Hij was afkomstig uit Bratronice, een dorpje in de buurt van de mijnstad Kladno, ongeveer 25 km ten westen van Praag. Zijn vader was er mijnwerker.¹ Gezien zijn leeftijd - hij was geboren op 15 augustus 1892 - zou Josef Bůžek (Boezjek, op zijn Tsjechisch) tijdens de Eerste Wereldoorlog (1914-1918) in het Oostenrijks-Hongaarse leger gediend moeten hebben. Noch in de archieven van het Habsburgse k.u.k.-leger², noch in die van de tegenstander, het toenmalige Tsjechische anti-Habsburgse verzet, is zijn naam terug te vinden. Vermoedelijk is hij na lange omzwervingen over de wereld in Frankrijk terechtgekomen, een land dat al ver voor de Eerste Wereldoorlog op vele Tsjechen een bijzondere aantrekkingskracht uitoefende; met name op studenten die wilden ontsnappen aan het kleinburgerlijke klimaat dat tijdens eeuwenlange Oostenrijkse overheersing in Bohemen en Moravië was ontstaan. In Frankrijk moet Jozef Buzek Lijntje Lijnsje Bons hebben ontmoet, een Nederlandse vrouw die drie jaar ouder was dan hij. Ze was geboren op 11 juni 1889 in Strijen. Hoe deze Hoeksche Waardse boerendochter in Frankrijk verzeild is geraakt, is onduidelijk. In de jaren twintig werkte zij nog een tijd lang als dienstbode bij een oom en tante in Numansdorp. Wat is zij daarna in het door de oorlog zo verarmde Frankrijk gaan doen? Hulp in een Frans gezin, zoals ik heb opgevangen? In ieder geval zijn Jozef en Lijntje voor de voltrekking van hun huwelijk naar Nederland gereisd. In Numansdorp, toentertijd woonplaats van haar ouders, heeft de plechtigheid op 9 april 1926 plaatsgevonden. Mogelijk was het Jozefs eerste bezoek aan Nederland. De taal zal hem nog vreemd zijn geweest. Lijntje zal hem wel ingefluisterd hebben wanneer hij het ja-woord moest uitspreken. Ze zijn teruggekeerd naar Frankrijk en kort voor kerst 1930 is in Parijs hun enige kind geboren. Het feit dat het zoontje onder de Franse naam François Jean werd ingeschreven, kon er op duiden dat het paar hun toekomst geheel in Frankrijk zag liggen en dat zij niet dachten aan een terugkeer naar Nederland of Tsjechoslowakije, hoewel de baby wel vernoemd was naar zijn beide grootvaders: František Bůžek, de Tsjechische mijnwerker en Jan Bons, de Hollandse boer. Opgemerkt moet worden dat de republiek Tsjechoslowakije een nieuwe natie in Midden – Europa was, gesticht eind oktober 1918 na beëindiging van de Eerste Wereldoorlog, en

¹ Gegevens van het Státní oblastní archiv (*Staats-streekarchief*) te Praag.

² Kriegsarchiv te Wenen. Grundbuchdivision.

K.u.k. stond voor 'Kaiserlich und königlich'. Sinds de Ausgleich van 1867, waarbij tot een bijna volledige gelijkberechtiging van Hongarije tegenover Oostenrijk werd besloten, werd aan officiële functies en titels het adjectief k.u.k. toegevoegd: kaiserlich voor Oostenrijk, königlich voor Hongarije.

waarbinnen Buzeks geboorteplaats was gelegen. Het moet de werkeloosheid in Frankrijk zijn geweest die hen er vijf jaar later toe heeft bewogen om naar Nederland te komen.

Op 25 juni 1936 werden moeder en zoon in Klaaswaal ingeschreven. Volgens de archieven waren zij statenloos. Mogelijk was Lijntjes paspoort verlopen en moest zij zich conformeren aan de status van haar man die na zijn vertrek uit Bohemen op een gegeven moment als statenloos te boek stond. Na aankomst in Klaaswaal zijn moeder en zoon ingetrokken bij de inmiddels weduwnaar geworden vader van Lijntje. De jonge François heette van toen af Frans. Jozef Buzek schijnt nog enige tijd in het dorpje Mory-Montcrux in het departement Oise verbleven te hebben, mogelijk op zoek naar werk; hij is hen pas later gevolgd.³

Jozef heeft zijn zoon Frans nooit iets verteld over zijn Boheemse verleden. Er is ook nooit meer enig contact geweest met familieleden in zijn geboorteland. Tsjechisch werd er aan de Boemdijk niet gesproken. Misschien dat er met de komst van Alfred Fiedler weer een enkel Tsjechisch woord geklonken kan hebben. De Duitsers hebben de aanwezigheid van de statenloze Tsjech Buzek in Nederland getolereerd op voorwaarde dat hij zich niet aan de kust zou vertonen. De angst voor het bespioneren van hun bunkers in de duinen zal wel de reden zijn geweest van de maatregel.⁴

De verstandhouding tussen Alfred Fiedler en Jozef Buzek was zodanig dat zij op een gegeven moment over hun beider herkomst hebben gesproken en daarbij hebben ontdekt dat zij dezelfde geboortegrond deelden: Bohemen.

Alfred vertelde dat hij oorspronkelijk uit *Neukreibitz* kwam, een gehucht tussen de Noord-Boheemse dorpen *Teichstadt* (Tsjechisch: *Rybniště*) en *Kreibitz* (Tsj.: *Chřibská*), gelegen aan de oostelijke rand van *České Švýcarsko* (Boheems Zwitserland). Waarschijnlijk heeft hij Jozef zijn geboorteplaats moeten verduidelijken met de Tsjechische naam '*Nová Chřibská*', hoewel de soldaat nauwelijks een woord Tsjechisch sprak. Alfred was kapper van beroep. Voor het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog was hij werkzaam bij Helfried Richter, een dames- en herenkapper in *Nieder-Ebersdorf* (Tsj.: *Dolní Habartice*), met wie hij zich op een stil moment door een passerende fotograaf heeft laten vereeuwigen.⁵

Alfred Fiedler (r) met zijn eerste werkgever Helfried Richter,

Uit het archief van de familie Fiedler

³ Het stadsarchief van Dordrecht. De gezinskaarten van de gemeente Klaaswaal.

⁴ Informatie afkomstig van Mr.F.J.Buzek (*Frans*), zoon van Jozef Buzek.

⁵ Gegevens afkomstig van Adele Fiedler-May, weduwe van Alfred Fiedler. (Rotenburg a/d Fulda, Duitsland)

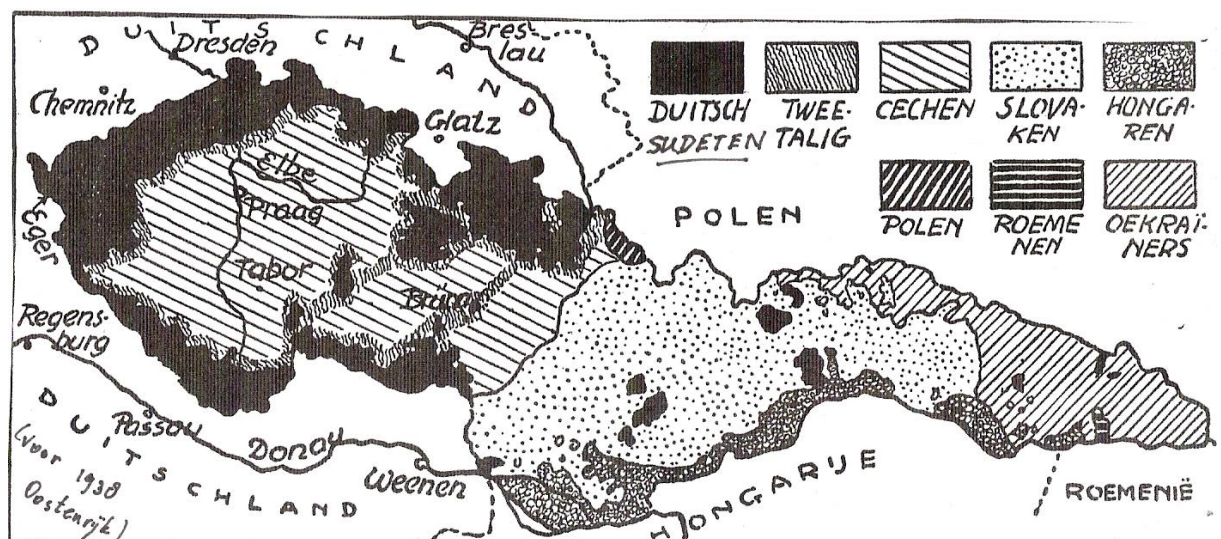
De dorpen Neukreibitz, Teichstadt, Kreibitz en Obergrund liggen alle onder de rook van Warnsdorf (Tsj.: *Varnsdorf*), hoofdstad van het gelijknamige district. Niet alleen deze plaatsen, ook vele andere steden en dorpen, zoals Nieder-Ebersdorf, waren in een uitgestrekt Duitstalig gebied gelegen, bekend als Sudetenland. De historie van dit betwiste gebied, dat tot oktober 1938 deel uitmaakte van de ČSR (De Tsjechoslowaakse Republiek), behoeft wel enige uitleg.

This is a detailed historical map of Central Europe, specifically focusing on the regions of Bohemia, Moravia, and parts of Poland, Slovakia, and Hungary. The map is oriented with North at the top. Key geographical features include the Bohemian Massif (Bohemian Table) in the north, the Elbe river (Labe) flowing through the center, and the Moravian Gate (Moravská brána) in the south. Major cities are labeled in both German and Czech/Slovak. Prague (Praha) is the central focus, with other significant cities like Brno, Olomouc, and Bratislava (then Pressburg) also marked. The map shows a network of roads and railways, as well as various smaller towns and villages. The surrounding countries are labeled in German: Duitsland (Germany) to the north, Polen (Poland) to the east, Oostenrijk (Austria) to the south, and Hongarije (Hungary) to the south. The map also shows the borders of the Austro-Hungarian Empire and the Ottoman Empire.

Uit 'Tsjechen en Duitsers in de loop der eeuwen' van Dr.Locher (1938)

⁶ Gegevens afkomstig van Ilsa Doležalová, vroegere buurvrouw van Alfred Fiedler, (Rybniště, Tsjechië)

mogendheden ontstane republiek omvatte grofweg de gebieden Bohemen, Moravië, Slowakije en Karpato-Oekraïne, waardoor de in Bohemen en Moravië wonende Sudeten-Duitsers automatisch burgers van de nieuwe staat werden. Voor de Eerste Wereldoorlog, toen het gebied nog onder Oostenrijks-Hongaars bestuur stond, bekleedden de Duitssprekenden in handel, industrie en bestuur doorgaans de betere posities. De Tsjechen waren bij het uitbreken van die oorlog nog druk doende zich aan die achterstelling te ontworstelen. Na de Eerste Wereldoorlog waren de rollen omgekeerd. Het Habsburgse Rijk was in stukken uiteengevallen en opgehouden te bestaan, in niet geringe mate door toedoen van de Tsjechen. De Sudeten-Duitsers waren bij de ingrijpende herverdeling van Midden-Europa zeer tegen hun zin 'Tsjechoslowaken' geworden, met Tsjechoslowaakse papieren en Tsjechoslowaakse paspoorten. Tsjechen gingen in het Sudetenland posities bekleden in het lokale bestuur. Naast de Duitstalige scholen werden in het gebied voor de kinderen van de nieuwe ambtenaren Tsjechische scholen gesticht. Sudeten-Duitse jongemannen werden opgeroepen om in het Tsjechoslowaakse leger dienst te nemen en Tsjechische commando's te gehoorzamen. Al of niet terecht voelden de Sudeten-Duitsers zich tweederangsburgers in de nieuwe republiek. In de loop van de jaren twintig hebben de meesten van hen zich in de nieuwe situatie geschikt. Enkele Sudeten-Duitse burgers gingen zelfs ministersposten bezetten in de Tsjechoslowaakse regering. Deze ontwikkeling nam een keer toen Hitler in 1933 in het grote buurland aan de macht kwam. Vele Sudeten-Duitsers voelden zich aangesproken door zijn oproep alle Duitsers 'Heim ins Reich' te brengen. Anti-Tsjechische gevoelens, die nog steeds latent aanwezig waren, werden zowel door lokale voormannen in het Sudetenland als vanuit Hitler-Duitsland sterk aangewakkerd. Met name de gymnastiekleraar Konrad Henlein ontpopte zich als een ware demagoog die een aanzienlijk deel van de Sudeten-Duitse bevolking achter zich wist te krijgen in zijn afwijzing van elke vorm van Tsjechische aanwezigheid op 'hun' grondgebied. Hij richtte de SdP (*Sudetendeutsche Partei*) op die veel overeenkomst vertoonde met de NSDAP van het Derde Rijk. De schaduwkanten van het nazibewind in Duitsland waren blijkbaar niet tot de Sudeten-Duitsers doorgedrongen, of ze namen deze voor lief. De nationaal-socialistische indoctrinatie, de censuur, de boekverbrandingen, de gelijkschakeling van alle publieke organisaties en de vervolging van Joden en andersdenkenden hebben deze 'Tsjechoslowaakse burgers' gedurende de eerste vijf en een half jaar van het bestaan van het

De bevolkingssamenstelling van Tsjechoslowakije tussen de twee wereldoorlogen

Uit 'Tsjechen en Duitsers in de loop der eeuwen' van Dr.Locher (1938)

Derde Rijk niet aan den lijve meegemaakt. Dat Bertold Brecht⁷ en zijn vrouw Helene Weigel direct na Hitlers coup via Tsjechoslowakije Duitsland ontvluchtten, zal de meesten onberoerd hebben gelaten maar dat de beroemde schrijver en Nobelprijswinnaar Thomas Mann uitweek naar Praag en zelfs de Tsjechoslowaakse nationaliteit aannam had toch menige Sudeten-Duitsers, die naar het Derde Rijk verlangde, aan het denken moeten zetten. Niets is hiervan gebleken. Zowel de toenemende Sudeten-Duitse drang tot afscheiding als de steeds dreigender taal vanuit Hitler-Duitsland baarden de Tsjechoslowaakse regering grote zorgen. Vandaar dat zij in 1935 begon met een keten van fortificaties langs de Duits-Tsjechoslowaakse grens aan te leggen, dat wil zeggen grotendeels binnen het Sudetengebied. Het was een groots opgezette onderneming, waarbij een aanzienlijk deel van het Tsjechoslowaakse militaire apparaat betrokken was. Ook Sudeten-Duitse dienstplichtigen werden willens of onwillens daarvoor ingezet.

Zeer verontrust moest 'Praag' toezien hoe op 13 maart 1938 Oostenrijk bij Duitsland werd ingelijfd, de *Wehrmacht* Wenen binnentrok en Hitler er als een triomfator werd binnengehaald. Bij de meeste Duitse bewoners van het Sudetenland wekte deze gebeurtenis de hoop dat een dergelijke aansluiting bij het Rijk ook voor hen realiteit kon worden. Daarentegen zag de Tsjechoslowaakse regering met grote zorg dat de republiek nu aan drie kanten door het Derde Rijk omsingeld was. Enkele weken na de Oostenrijkse *Anschluß* bij Duitsland werd daarom een algehele mobilisatie afgekondigd. Alle Tsjechoslowaakse dienstplichtigen, inclusief die uit het Sudetenland, werden onder de wapenen geroepen. De vanuit Berlijn georkestreerde hetze tegen Tsjechoslowakije nam steeds serieuzer vormen aan. Het culmineerde uiteindelijk, dankzij de slappe knieën van Engeland (Chamberlain) en Frankrijk (Daladier), in het zogenaamde Accoord van München van 30 september 1938, waarbij het Sudetenland een dag later afgescheiden werd van de republiek Tsjechoslowakije en toegewezen aan Hitler-Duitsland. Al op 1 oktober marcheerde de *Wehrmacht* het gebied binnen, hartelijk verwelkomd door scharen Sudeten-Duitsers. De Tsjechoslowaakse 'Maginotlinie'⁸ viel zonder één schot te lossen in Duitse handen. Zowel binnen als buiten het Sudetenland heerste grote opluchting. Een dreigende oorlog tussen Duitsland en Tsjechoslowakije was afgewend en vrede was voor lange tijd verzekerd, zo dacht men. Twee dagen later verscheen Hitler in eigen persoon in het Sudetenland om zich te laten toejuichen als degene die het Sudeten-Duitse volk had 'bevrijd' van 'het Tsjechische juk'. Hij beperkte zich tot de grensplaats Asch (Tsj.:*Aš*), thuisbasis van Henlein, en de naburige steden Eger (Tsj.:*Cheb*) en Karlsbad (Tsj.:*Karlovy Vary*). In het grootste deel van het Sudetenland was de militaire bezetting van steden en dorpen nog in volle gang. De speciaal opgeleide *Einsatzkommandos*, die in het kielzog van de *Wehrmacht* het gebied binnentrokken, waren belast met de 'zuivering' van het Sudetenland door al diegenen te arresteren van wie men maar vermoedde dat zij bedenkingen hadden tegen het hun opgedrongen bewind.

Op 6 oktober kwam Hitler weer terug, nu om de Tsjechoslowaakse bunkers persoonlijk in ogenschouw te nemen, onder andere die bij Kreibitz.⁹ Op de weg daarheen kwam de autokolonne door Teichstadt en Alfreds geboorteplaats Neukreibitz, in elk dorp hartstochtelijk toegejuicht. Adele, Alfreds weduwe, herinnert zich hoe Hitler haar ouderlijk huis in Teichstadt op enkele meters afstand passeerde. Het bevreemdde de toen 17 jaar jonge Adele May dat voor de komst van de *Führer* alle hoeken en gaten achter de breeduit van

⁷ Bertold Brecht. Toneelschrijver, vernieuwend en zeer maatschappijkritisch. Bij een groot publiek is hij bekend geworden door *Die Dreigroschenoper*.

⁸ De Maginotlinie. Het reusachtige verdedigingswerk dat Frankrijk tussen de twee wereldoorlogen langs hun grens met Duitsland heeft aangelegd.

⁹ Václav Kural, Zdeněk Radvanovský a kol., *"SUDETY" pod hákovým křížem. (Sudeten onder het hakenkruis)* (Ústí nad Labem, 2002), IV, V

balkons en dakranden hangende hakenkruisvlaggen uitgekamd werden door zijn escorte. Heeft zij er ook met opgeheven arm gestaan? Wie zou het haar kwalijk nemen, terugdenkend in de omstandigheden van toen en zonder de kennis van nu?

Nazipropaganda: Een Duits verlangen is in vervulling gegaan!

Weekblad 'Die Woche' 12-10-1938

In Kreibitz en niet alleen daar, kon je naast de ingang van een winkel een plakkaat aantreffen met de tekst *'Trittst Du als Deutscher bei mir ein, so soll dein Gruß "Heil Hitler" sein'*, in plaats van *'Grüß Gott'*, de gebruikelijke groet in het rooms-katholieke deel van Duitsland.¹⁰

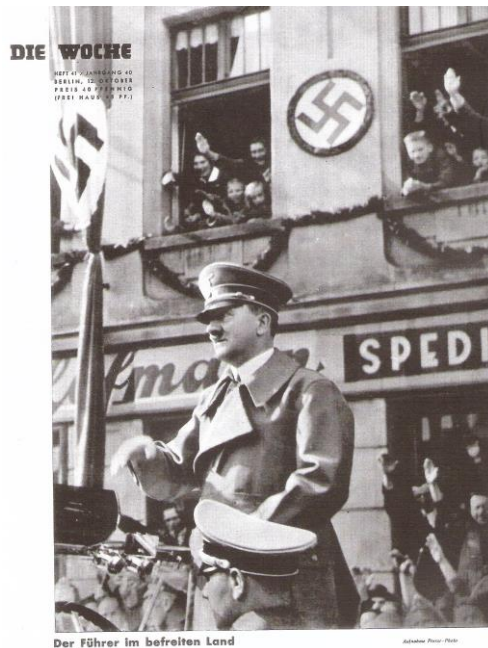
De eerste dagen na deze *Anschluß* vluchtten vele sociaal-democraten en communisten, zowel Duitse als Tsjechische, vanuit het Sudetenland naar het gebied dat na de afscheiding nog restte: Tsjecho-Slowakije, zoals het toen is gaan heten. Voor Tsjechen was het De Tweede Republiek, Duitsers spraken over *rest-Tschechei*. Vijfeneenhalf jaar ervaring had geleerd hoe het nationaal-socialistische bewind in het Rijk met politieke tegenstanders en hun ongewenste 'rassen' omging. Mede daarom wachtten de meeste Joden in het Sudetengebied het onheil niet af en weken eveneens uit naar het gebied waarvan Praag nog steeds de hoofdstad was.

Het Sudetenland werd omgedoopt tot *Reichsgau Sudetenland*. Henlein werd er rijkscommissaris, een functie waarin hij slechts verantwoording schuldig was aan de Führer. Opvallend is dat hij, ondanks kritiek en tegenwerking van de kant van de SS en SD, door de jaren heen beschermeling van Hitler is gebleven.¹¹ Dat hij de Sudeten-Duitsers bij vele gelegenheden heeft opgeroepen de Führer hun dankbaarheid te betonen voor hun 'bevrijding' van de Tsjechen, zal zeker met deze persoonlijke omstandigheid te maken hebben gehad. Uiteindelijk was er niet zoveel om het Rijk erkentelijk voor te zijn. Van de hooggestemde beloften waarmee de Sudeten-Duitsers voor het sluiten van het 'Accoord van München' werden gepaaid, konden maar weinige worden ingelost. Vele 'Rijksduitsers' trokken het

¹⁰ Václav Kural, Zdeněk Radvanovský a kol., *"SUDETY" pod hákovým křížem. (Sudeten onder het hakenkruis)* (Ústí nad Labem, 2002), XXV

¹¹ Volker Zimmermann, *Die Sudetendeutschen im NS-Staat* (Essen, 1999), o.a. 275 t/m 277.

gebied binnen om de door het vertrek van de Tsjechoslowaakse functionarissen opgevalen posten te betrekken, hetgeen bij een aantal Sudeten-Duitsers de nodige wrevel wekte.

Hitler toegejuicht bij zijn intocht in Sudetenland.

Weekblad 'Die Woche' 12-10-1938

Het Sudetenland was nog geen half jaar deel van het Derde Rijk toen de ware bedoelingen van het regime duidelijker aan het licht kwamen. In strijd met alle overeenkomsten trok de Wehrmacht op 15 maart 1939 de militair geheel ontkrachte rompslaat Tsjecho-Slowakije binnen en splitste het gebied in twee delen: Het 'Protectoraat Bohemen en Moravië' en de zogenaamd onafhankelijke republiek Slowakije. Een half jaar daarna viel Duitsland Polen binnen. Slechts elf maanden na de inlijving van het Sudetenland was de Tweede Wereldoorlog een feit. Zou niet een deel van de Sudeten-Duitsers, kersverse ingezetenen van het Derde Rijk, zich achter de oren hebben gekrabbd en zich afgevraagd hebben van wat voor een staat zij nu onderdaan waren geworden? Echter zo lang er militaire successen te melden waren, is daar weinig van gebleken.

Alfred Fiedler, kapper in de Sudetengouw

Ten tijde van de inlijving van het Sudetenland in het Derde Rijk was Alfred Fiedler een jongeman van 18 jaar. De liquidatie van het Sudeten-Duitse deel van de ČSR en de invoering van de 'nieuwe orde' zal niemand in het gebied onberoerd hebben gelaten, voorstander, tegenstander, noch de afwachter die de kat uit de boom keek. Een jongeman die werkzaam is in een kapperszaak zal ongetwijfeld veel van wat hij daar te horen kreeg mee naar huis hebben genomen. Alfred was weliswaar opgegroeid in een grotendeels Duitse omgeving, maar onder het Tsjechoslowaakse bestel had hij van huis uit een wat ruimere blik op de wereld gekregen dan velen van zijn klanten. Zijn vader was een overtuigd sociaal-democraat en zijn zuster was getrouwd met een Tsjech, geen gangbare keuze in Sudetenland.

Alfred was op 6 januari 1920 geboren als kind van de spoorwegman Franz Fiedler en diens vrouw Martha. Hij heeft in Neukreibitz zijn kinderjaren doorgebracht en is er op zijn zesde naar de plaatselijke *Volksschule* gegaan. Aangezien Duits er de voertaal was, werd voor

kinderen van Tsjechische nieuwkomers zo mogelijk een speciaal klasje ingericht. Wat zal de kleine Alfred opgevallen zijn in het ongetwijfeld dichtbevolkte lokaal? Aan de wand hing naast het kruisbeeld een portret van een oude rijzige heer. De Duitstalige schoolmeester vertelde de kinderen dat deze man hun president is. Zij moesten zijn naam leren onthouden: Thomas Masaryk. Volgens de meester was hij een vriendelijke man, ook voor Duitsers. Niettemin zal het de meesters en juffen pijn hebben gedaan, toen zij in 1919 de foto van hun Oostenrijkse keizer Karl I hebben moeten vervangen door die van de Tsjechische professor, simpelweg omdat het Habsburgse Rijk in duigen lag en zij van toen af burgers waren geworden van een hun vreemde republiek. Niettemin werd voortaan elke zevende maart, Masaryks verjaardag, op gepaste wijze gevierd. Toen de president tachtig werd - Alfred zat in de 4de klas – werden de kinderen extra getrakteerd. Wel moesten ze het Tsjechoslowaakse volkslied *Kde domov můj?* ten gehore brengen. Omdat ze nauwelijks een woord Tsjechisch kenden, werd hun de Duitse versie aangeleerd: *Wo ist mein Heim?* Echter op de 28ste oktober, de dag waarop de stichting van de Tsjechoslowaakse Republiek werd herdacht, probeerden Sudeten-Duitse leerlingen en zelfs ook leerkrachten, zich zoveel mogelijk aan de vieringen te onttrekken.

Alfred was net te jong geweest om nog voor de Tsjechoslowaakse militaire dienst geworven te worden. Wel zal hij gehoord hebben dat Sudeten-Duitse dienstplichtigen in zijn omgeving uit het Tsjechoslowaakse leger waren ontsnapt of dat zij geen gehoor hebben gegeven aan de oproep. Bij de mobilisatie in april 1938 was nog 85% van de Sudeten-Duitse jongemannen opgekomen.¹² De overigen hadden zich gedrukt, waren ondergedoken bij familie of vrienden, of waren de grens overgeglippt naar Duitsland. Desertie, het moest toen al voor Alfred geen onbekend begrip zijn geweest. De republiek Tsjechoslowakije had zijn ontstaan voor een belangrijk deel te danken aan deserteurs. De Tsjechoslowaakse legionairs die tijdens de Eerste Wereldoorlog in Frankrijk, Rusland of Italië meevochten met de geallieerden, waren bijna allen deserteurs uit het Oostenrijks-Hongaarse leger. Op school zal hem en zijn klasgenoten vast wel iets zijn verteld over deze Tsjechoslowaakse patriotten, verraders in (Sudeten-)Duitse ogen. Het zal hem niet onsympatiek in de oren hebben geklonken. Later zou hij er zelf blijk van geven niet tot het type 'meeloper' te behoren, iets wat hij van huis uit moet hebben meegekregen. Zijn vader had er tijdens het Tsjechoslowaakse bestuur al geen geheim van gemaakt fel gekant te zijn tegen het nationaal-socialisme. Hij nam als sociaal-democraat deel aan demonstraties en bezocht bijeenkomsten van de plaatselijke afdeling van zijn partij.

Het zal zoon Alfred overigens niet weerhouden hebben om op 3 oktober, twee dagen na het begin van de Anschluss, enkel uit nieuwsgierigheid de kapperswinkel in Nieder-Ebersdorf uit te lopen voor een compagnie Wehrmachtsoldaten die de straat kwam inmarcheren. Veel volk was op de been om de mannen uit het *Reich* hartelijk te verwelkomen. Een week later was de bezetting voltooid en trokken zo'n 10.000 mensen uit hun omgeving naar het naburige Bensen (Tsj.: *Benešov nad Ploučnicí*) om er de 'bevrijding' te vieren.¹³ Vele opposanten waren het gebied al ontvlucht uit vrees uit huis gehaald te worden door de Einsatzgruppen. Alfred zal het niet zijn ontgaan. Hij zal de enthousiaste verhalen van de SdP-ers onder zijn klanten¹⁴ quasi welwillend hebben aangehoord, geen blijk gevend van zijn gemengde gevoelens. Alfred moet zich zorgen hebben gemaakt over zijn vader. Hij kende vader Franz maar al te goed. Die zou ongetwijfeld zijn afkeer niet voor zich hebben gehouden van de geüniformeerde horden die stad en land binnendrongen en van mannen uit zijn buurt

¹² Josef Mühlberger: *Zwei Völker in Böhmen* (München, 1973), 251.

¹³ Wikipedia. Historie Dolní Habartice.

¹⁴ Volker Zimmermann, *Die Sudetendeutschen*....., 437. In hun laatste jaar (1938) onder 'Praag' is het ledental van de SdP meer dan verdubbeld tot ruim 1,3 miljoen, bij een bevolkingsaantal van 3 miljoen Sudeten-Duitsers.

die zich in bruine hemden hadden gestoken. Bij de doortocht van de Führer door zijn woonplaats zal de sociaal-democraat zich hebben verbeterd bij de aanblik van zoveel dorpsgenoten die zich met gestrekte rechterarm naar de straatrand hadden gehaast. Nieder-Ebersdorf lag 35 km van Neukreibitz verwijderd, te ver voor Alfred om zijn vader op die zesde oktober tot voorzichtigheid te kunnen manen. Franz Fiedler, werkzaam bij de spoorwegen, heeft inderdaad in en rond het station van Teichstadt zijn afkeer van de nieuwe orde laten blijken. Martha, zijn bezorgde vrouw, kon hem niet intomen. De stationschef had hem bij herhaling gewaarschuwd dat verkeerde oren konden meeluisteren. Het was op zijn initiatief dat besloten werd Franz tegen zichzelf in bescherming te nemen en hem over te plaatsen naar een stille plek. De spoorlijn van Teichstadt naar de stad Böhmisches Leipa (Tsj.: *Česká Lípa*) liep gedeeltelijk door de uitgestrekte bossen van de Lausitzer Berge (Tsj.: *Lužické hory*). Een spoorwachtershuisje bij een stille overweg, zuidoostelijk van Teichstadt, leek de lokale leiding een veilig onderkomen voor Franz. Hij moest er de overwegbomen bedienen voor het weinige verkeer dat op de lokale bosweg de spoorbaan kruiste. In die omgeving trof hij nauwelijks mensen aan, dieren des te meer. Zo kon het gebeuren dat een machinist zijn locomotief voor de spoorwegovergang vertraagde en Franz toeriep dat hij een eindje terug een hert had geschept. Nadat de laatste avondtrein was gepasseerd, is Franz naar de plek gegaan die de machinist hem had gedeut. Hij heeft het dodelijk verwonde dier op zijn rug gehesen en is ermee door de bossen naar de slager in Teichstadt gezeuld, aan wie hij het kadaver voor een aardig prijsje heeft kunnen slijten. Kreeg Franz er nog geldige Tsjechische kronen voor, of al Reichsmarken? Deze met een hakenkruis opgetooide munten waren pas kort tevoren officieel betaalmiddel geworden in de Sudetengouw.

Ver na de oorlog, vermoedelijk na Franz' dood in 1980, vertelde Alfred zijn twee zonen dat zij achteraf de verantwoordelijke spoorwegbeambte zeer dankbaar waren. Weliswaar door hem monddood gemaakt, heeft de verbanning naar het bos hun grootvader zeer waarschijnlijk het leven gered.¹⁵

Adele May, Alfreds vriendin, werkte in de garensponnerij van de firma Hebler in Warnsdorf, de districtshoofdplaats. Het stadje gold als een bolwerk van de SdP. De ligging van Warnsdorf – het is aan drie kanten omgeven door de grens met Duitsland – zal daarop zeker van invloed zijn geweest. De nazipropaganda bereikte de Warndorfers van alle kanten. Het zal hun verlangen naar een Anschluss aan het Derde Rijk ongetwijfeld hebben gevoed. In 1938, nog voor de inlijving van het Sudetenland, kwamen 12.000 inwoners, ongeveer 80% van alle volwassenen, op een toespraak van Henlein af.¹⁶ Adele moet er op haar werk iets van hebben meegekregen, maar hoe was de stemming bij haar thuis in Teichstadt? Haar vader, ook een *Eisenbahner*, zal het niet zijn ontgaan hoe Franz Fiedler zich geuit had over het nieuwe regime. Niet iedereen raakte bedwelmd door de euforie. Adele had een oudere broer, Anton, over wie zij vertelde dat hij zich graag in de bossen ophield, ver van wat zich in de samenleving afspeelde. De jongeman had maar één doel: boswachter worden. Bij sommige gebeurtenissen, ook al hebben ze lang geleden plaatsgevonden, is het wijs om met enige discretie afstand te bewaren. Anton heeft zich in die turbulente tijd het leven benomen. Hij had een oproep voor de Wehrmacht gekregen. Van dienstweigering was geen sprake en desertie was in een door een algehele hersenspoeling verziekte atmosfeer onmogelijk. Er was geen ontkomen aan. Het is niet met zekerheid te zeggen, maar het is zeer aannemelijk dat Anton geen enkele uitweg meer zag; zijn familie liet hij in verbijstering achter.

¹⁵ Gegevens afkomstig van Wolfgang Fiedler, zoon van Alfred Fiedler (Rotenburg a/d Fulda, Duitsland).

¹⁶ Wikipedia. Historie Varnsdorfu.

Ook in de Sudetengouw brandde het

Op 9 november vond in het Rijk de zogenaamde *Reichskristallnacht* plaats, een door de SA geregisseeerde 'spontane' volkswede, gericht tegen Joden en Joods eigendom. Door het hele Duitse Rijk werden huizen, winkels en synagogen geplunderd en in brand gestoken. Een aantal Joden werd vermoord. En dit alles uit 'verontwaardiging' over de door een Jood gepleegde moord op een Duitse diplomaat in Parijs. Ook in het Sudetenland, nog zes weken tevoren deel van de democratische republiek Tsjechoslowakije, sloeg de anti-Joodse furie toe. Ook daar gingen vele synagogen in vlammen op, aangestoken door jeugdbendes, opgehitst door de SA. Joodse zaken, die voor het merendeel al verlaten waren omdat de eigenaren direct na de Anschluß waren gevlucht, werden leeggeplunderd. De lokale pers die in korte tijd aan

Der letzte Weg Ernst vom Rath.
Nach dem feierlichen Staatsakt in der Rheinhalle zu Düsseldorf wird der Sarg mit der sterblichen Hülle des ermordeten Gesandtschaftsrats auf die Kaffete gehoben, die Ehrenkompanie präsentiert, die Begleitenden folgen ihm, und langsam zieht sich der kilometerlange Trauerzug zum Friedhof in Bewegung.

Hoe de nazis Ernst vom Rath ten grave droegen, de door een Joodse student doodgeschoten secretaris op de Duitse ambassade in Parijs.

Berliner illustrierte Zeitung 24-11-1938

de leiband van het bewind moest gaan lopen, schreef over de brede steun van de bevolking voor de pogrom. Slechts enkele berichten van ooggetuigen en een artikel in een emigrantenkrant duiden op het tegendeel: ze varieerden van een zich afzijdig houden tot een absoluut afwijzen van de anti-Joodse terreur door een groot deel van de Sudeten-Duitse bevolking.

Hoe zal Alfred het ervaren hebben dat velen van zijn leeftijdgenoten zich tot deze wandaden hebben laten verleiden? Dat er onder het knippen en scheren over gesproken is, blijft een vraag. Vermoedelijk niet. Controle en repressie door SS en SD bepaalden al spoedig de sfeer in Sudetenland. Bovendien zullen er onder de clientèle van Alfred verschuivingen

zijn opgetreden. Joodse klanten, als zij er al waren in Nieder-Ebersdorf, lieten zich niet meer zien. Verreweg de meesten hadden het gebied al verlaten. Tsjechen frequenteerden de kapperszaak aanzienlijk minder. Ook van hen waren er velen weggetrokken. Daarentegen was er sprake van een toename van een bepaald slag nieuwelingen: Rijksduitsers, mensen met ervaring in het nationaal-socialistische bestuursapparaat die de Sudeten-Duitsers, in hun ogen vaak domme boeren, kwamen 'bijstaan' bij de omvorming van het bestel. Mogelijk heeft Alfred menig Rijksduits hoofd moeten soigneren dat via de kappersspiegel de knippende en kammende jongeman de zegeningen van de nieuwe orde aanpreef.

Alfred in dienst

Al spoedig werd Alfred voor de Wehrmacht opgeroepen, terwijl hij nog niet zo lang tevoren Tsjechoslowaaks staatsburger was geweest. De oorlog was een feit. Polen was Hitlers eerste doel. Ook Alfred moest er heen. In de loop van de oorlog is hij op bijna alle fronten ingezet. Echter, tot zijn geluk is Rusland hem bespaard gebleven. Hij werd bevorderd tot onderofficier toen hij aan een van de fronten - welk is niet bekend - in zijn eentje in door partizanen beheerst gebied een opdracht had uitgevoerd. Wat hij gedaan heeft, vertelt de historie niet. Binnen de Wehrmacht schijnt achterstelling van Sudeten-Duitse soldaten bij die uit het *Altreich* eerder regel dan uitzondering te zijn geweest. Overigens heeft Alfred dat niet persoonlijk ondervonden. Het idee dat in de Wehrmacht een voertuig van meer waarde was dan een willekeurige infanterist, bracht Alfred ertoe te proberen achter het stuur van een auto te komen. Het werd hem toegestaan en al spoedig haalde hij zijn militaire rijbewijs. En zo kon hij zijn verblijf aan de fronten aanzienlijk veraangename door als chauffeur van een hoge militair te gaan optreden. Alfred wist nog op een andere manier zo veel mogelijk de vuurlinie te schuwen. Het bataljon had een kapper nodig. Het knippen en scheren ging ondanks het oorlogsgeweld gewoon door. Iets te lange haren waren taboe: Duitse soldatenhoofden dienden kort opgeschoren te zijn. Zo had Alfred Fiedler zich van een enigszins dragelijk bestaan binnen de Wehrmacht weten te verzekeren. Thuis in Sudetenland wachtte zijn verloofde Adele. Na meer dan twee jaar krijgsdienst werd Alfred een twee weken durend verlof gegund. Op 14 februari 1942 is hij met Adele voor de RK-kerk getrouwd. Mocht Alfred aan het front wat overkomen dan kon zij vanaf dat moment tenminste aanspraak maken op een Duits weduwenpensioen. Het huwelijk werd gesloten door de priester van hun eigen parochie, een geziene man en mogelijk één van de vele geestelijken die niet klakkeloos achter het regime aanliepen.¹⁷

Alfreds plan

Richten we onze blik weer op het najaar van 1944 toen Alfred in Klaaswaal was aanbeland. Hij was niet de enige gast bij de Buzeks. In hun kippenhok was de familie Dekker ondergebracht. Vader, moeder en twee zoons kwamen uit het geïnnundeerde gebied. Twee andere zoons hadden de ouders elders kunnen onderbrengen. Dirk was één van de twee die bij hen zijn gebleven. Hij had een baantje gekregen op het gemeentehuis van Mijnsheerenland. Daar was hij belast met het verstrekken van persoonsbewijzen en met de zorg voor de evacués. Bij de gemeente was uiteraard niet bekend dat Dirk ook aan verzetsactiviteiten deelnam. Aanvankelijk was hij betrokken bij de zogenaamde knokploeg-Zinkweg die in het westen van het eiland opereerde. Deze hebben hem met behulp van vervalste papieren uit de Arbeitseinsatz kunnen houden. Met name een oudere vriend, Hendricus (Driek) den Broeder,

¹⁷ Gegevens afkomstig van Adele Fiedler-May.

is daarbij behulpzaam geweest. Sinds hun verhuizing naar het kippenhok van Buzek raakte Dirk Dekker bij het Klaaswaalse verzet betrokken.

Op een dag nam Lijntje Buzek Dirk apart. Ze vertrouwde hem toe, dat Alfred Fiedler, de bij hen ingekwartierde soldaat, met haar gesproken had en dat deze haar te kennen had gegeven te willen deserteren. Dirk beloofde haar dit met andere leden van het verzet te zullen opnemen. Deze stonden beslist niet te juichen bij deze aankondiging. Integendeel, ze waren bang voor een valstrik. En, al was het oprecht bedoeld, waar laat je zo'n deserteur? De hele buurt zou door de Wehrmacht worden uitgekamd. Na dit met Alfred besproken te hebben kwam Lijntje terug bij Dirk met Alfreds verzekering dat zijn voornemen om te deserteren serieus gemeend is en dat hij er een bewijs voor kon overleggen. Dirk liet hem bij zich komen en vroeg hoe hij zijn bedoelingen wilde aantonen. Daarop haalde Alfred een meegebracht kussen voor de dag. Hij pakte een mes en sneed het aan de zijkant zo breed open dat hij de inhoud naar buiten kon werken. Wat kwam te voorschijn? Geen kapok of ganzedons, wel een colbertjasje, een broek, een overhemd, een stropdas en een naaigarnituurtje. De kleding was van zijn maat en Alfred vertelde dat hij deze gekregen had van een leraar in het Belgische Brasschaat, zijn laatste inkwartieradres in België.¹⁸ Voor hij in Nederland aankwam liep hij kennelijk al met desertieplannen rond.

Wat kan Alfred tot dit drieste plan hebben bewogen? Al kreeg er maar één in zijn bataljon lucht van, dan kon dat zijn dood betekenen. Aan bijna alle fronten waren de Duitse troepen aan de verliezende hand. Vele soldaten begonnen zich te realiseren dat het een verloren zaak was. Hoewel de ophanden zijnde nederlaag nergens aanleiding gaf tot muiterij, nam het aantal gevallen van desertie gestaag toe. Hitler reageerde met draconische maatregelen. Had een deserteur aanvankelijk nog een kans er met een aantal jaren tuchthuis en plaatsing in een strafbataljon vanaf te komen, in de laatste oorlogsjaren was voor desertie de doodstraf het geijkte vonnis. Kwam een deserteur voor de rechtbank van het Wehrmachtcommando in Berlijn dan wachtte hem de valbijl, werd een deserteur door zijn eigen mensen gepakt dan kon hij zonder enige vorm van proces door zijn 'kameraden' gefusilleerd worden. Alfred moet van deze consequenties geweten hebben. Soldaten werden bij herhaling gewezen op de misdaad van schending van de eed op de *Führer*. De gronden van desertie waren zeer uiteenlopend. Sommigen waren bevangen door een panische angst voor het front, anderen waren getuige geweest van gruweldaden die door Wehrmachtonderdelen gepleegd werden en sommigen hadden Hitlers waanzin doorzien en een algehele weerzin tegen de oorlog ontwikkeld. Dat vele deserties fataal waren afgelopen, kwam meestal door een slecht voorbereid vervolg op de aanvankelijk succesvol uitgevoerde vlucht. Onderduiken bij familie, echtgenote of liefje was in Duitsland en in door Duitsland bezet gebied misschien begrijpelijk en invoelbaar, maar uiterst ondoordacht en naïef onder een dictatoriaal systeem dat de gehele gemeenschap onder controle had.

Alfred realiseerde zich dat desertie alleen kans van slagen had, als deze tot in de perfectie was voorbereid. In hoeverre hij zich nog Duitser voelde, blijft een vraag. In ieder geval afficheerde hij zich tegenover de Klaaswalenaars die hij in vertrouwen nam, als 'Alfred Fiedler, de Tsjech'. Een Sudeten-Duitser die zich Tsjech noemde! Het zou in het Sudetenland, waar opgeklopte anti-Tsjechische sentimenten lange tijd de boventoon voerden als een vloek hebben geklonken.

Vermoedelijk was een belangrijke overweging bij zijn desertieplan de gedachte: "Hoe keer ik na afloop van de oorlog terug in mijn woonplaats die zonder twijfel weer aan Tsjechoslowakije zal worden toegewezen, een land waarvan ik kan vermoeden dat er na de oorlog sterk anti-Duitse sentimenten zullen heersen? Kom ik als Duits soldaat of als iemand die met gevaar voor eigen leven zich van de Wehrmacht heeft afgewend?" Zoals al eerder

¹⁸ Gegevens afkomstig van Dirk Dekker, oud-verzetsman (Breskens).

gemeld waren tijdens het interbellum, de periode tussen de twee wereldoorlogen, de Tsjechisch-Duitse betrekkingen binnen de Tsjechoslowaakse republiek verre van harmonieus. Hoewel ver van huis kon Alfred, afgaande op het gedrag van de Duitse troepen in Nederland, wel vermoeden dat zes jaar bezetting de Tsjechen niet milder gestemd zal hebben over de Duitsers.

Een Duitse soldaat die een burgercostuum in zijn bezit had, kon argwaan wekken bij medesoldaten. Vandaar dat hij het pak weer netjes in het kussen opborg en het opengetornde deel met behulp van het garnituurtje weer dichtnaaide. De officier, wiens chauffeur hij was, had hij wijs gemaakt dat hij dit kussen had aangeschaft voor een betere zit achter het stuur. Gezien zijn geringe lengte bood het hem meer overzicht over de weg. Alfred heeft het kussen niemand in handen gegeven om mogelijke nieuwsgierigheid naar de inhoud te voorkomen.

Nog was Dirk Dekker niet geheel overtuigd van Alfreds werkelijke bedoelingen, maar het verzet kon het overlegde bewijs moeilijk negeren. Dirk vroeg de deserteur in spe maar eens te gaan nadenken over een schuilnaam. Alfred had het allemaal al overdacht. Hij kwam met de naam Marinus Bons ('familielid' van Lijntje Buzek-Bons), geboortedatum 7-2-1921. Alfred had de getallen in zijn werkelijke geboortedatum (6-1-1920) met één verhoogd. Ongetwijfeld moet hij met Lijntje Bons besproken hebben wat voor familieband zij zouden moeten gaan onderhouden: neef en tante lag het meest voor de hand. Dirk ging accoord met zijn voorstel en verlangde vervolgens van Alfred dat hij grondig zou gaan oefenen op het correct uitspreken van zijn Nederlandse schuilnaam. Binnenshuis moet hij daar met Lijntje op hebben getraind. Toen het Dirk zijn goedkeuring kon wegdragen, heeft deze in het gemeentehuis van Mijnsheerenland een vals persoonsbewijs voor Alfred Fiedler, alias Marinus Bons, vervaardigd.¹⁹

Alfreds nieuwe vrienden

Onopgemerkt door het lokale Duitse militaire apparaat was Alfred Fiedler zo in contact gekomen met de Klaaswaalse illegaliteit, wat soms tot bijzondere situaties aanleiding kon geven. Kerst 1944 naderde. De Duitse commandant wilde een verzetje voor de manschappen en huurde, of vorderde, het bovenzaaltje van café 'Het Hof van Holland', teneinde daar *Heiligenabend* te vieren. De Duitsers kregen de nadrukkelijke waarschuwing dat ze niet te hard met hun laarzen mochten stampen want de vloer van het zaaltje bestond slechts uit dunne, wat versleten planken. Alfred was er niet bij. Hij had zijn commandant gemeld dat hij bij een Nederlandse familie was uitgenodigd om daar kerstavond te vieren. De officier stemde toe. Het leek hem beter de hun toch al zo slechtgezinde Hollanders niet verder voor het hoofd te stoten. Welke familie Alfred genoemd heeft, weten we niet; vermoedelijk de Buzeks. Maar 24 december werd in Nederland nooit zo uitbundig gevierd, en zeker deze winter die aangebroken was en waar de honger al op de loer lag, gaf er weinig aanleiding toe. Alfred was op die avond dan ook in geen enkel Hollands gezin te bekennen. Dirk Dekker had hem uitgenodigd kerstavond op een andere manier door te brengen. Zijn vriend en medeverzetsman, Driek den Broeder, bewoonde een arbeidershuisje aan de Bommelskousse Dijk. Het bevond zich een kilometer of vier zuidwestelijk van Klaaswaal, aan de rand van het inundatiegebied. Het water kwam bijna tot aan de drempel van de achterdeur. Dirk en Alfred zijn op de fiets via binnendijken daarheen gereden. Alfred had een fles Schnaps en sigaretten in de zakken van zijn uniformjas gestoken en zijn onafscheidelijke kussen op de bagagedrager gebonden. Voor achten, het tijdstip waarop de spertijd inging, was het tweetal bij de nog vrijgezelle Driek gearriveerd. Zodra Alfred binnen was, zette hij zijn kepie af en trok zijn jas uit. Hij liet het er echter niet bij. Hij maakte zijn koppel los en ontdeed zich van zijn uniform.

¹⁹ Gegevens afkomstig van Dirk Dekker.

Vervolgens sneed hij op de bekende manier zijn kussen open en haalde zijn (Belgische) pak eruit. Het moet wel een verkreukeld kostuum zijn geweest waarin hij zich vertoonde, maar hij was wel voor één avond en nacht weer even burger geworden, en wel onder burgers die hem zeer sympatiek waren. Alfred smeed zijn uniform in de hoek van het kamertje, een veelbetekenend gebaar. In gedachten overschreed hij een drempel. Hij had genoeg van de oorlog, van het leger en vooral van de Wehrmacht.

Hoewel de voedselschaarste op het platteland nog niet erg werd gevoeld, kon Driek, in het dagelijks leven controleur van suikerbieten, zijn gasten niet op een echt feestmaal trakteren. De geschiedenis vertelt niet of hij hun boterhammen met suikerbietenstroop heeft voorgezet, een mierzoet brouwsel dat tijdens de hongerwinter op grote schaal thuis gekookt werd. Driek bracht wel wat alcoholica in. Samen met Alfreds drankje heeft dat de stemming die avond zeker verhoogd. Gas en electriciteit waren er niet. Slechts bij het licht van een blakertje, een aan de muur bevestigd olielampje, ontstond er tussen het drietal een sfeer van kameraadschap. Alfred deed pogingen om zich al enigszins in het Nederlands verstaanbaar te maken. In een Duits vermengd met wat Nederlandse woorden en klanken groeide een sfeer van vertrouwen. Zou Alfred nog enige twijfel hebben gehad over de juistheid van zijn voornemen om uit het Duitse leger te stappen, dan werd dat tijdens deze kerstnacht met Driek en Dirk definitief weggenomen. Hij was ervan overtuigd geraakt dat zij voor een goede zaak streden en dat zij niet die schietgrage saboteurs en *franc-tireurs* waren zoals de Wehrmacht hen probeerde voor te stellen. Rond middernacht zijn ze naar buiten gegaan. Het maanlicht weerkaatste op het vliesje ijs dat het water van de ondergelopen polder bedekte. Het was er doodstil. De drie mannen hadden geen woorden nodig om hun vriendschap te bevestigen. Terug in het kamertje rees er een probleem. Waar te slapen? Er was maar één slaapplek beschikbaar. In een alkoof bevond zich een ouderwetse bedstee. Ze zijn er met z'n drieën ingestapt. Als haringen in een tonnetje hebben zij er de nacht in doorgebracht. 'Twee partizanen en een Wehrmachtsoldaat in de kerstnacht in één bedstee'. Het kon de titel zijn van een platte oorlogscomédie. Het was daar aan de Bommelskousse Dijk, hoe ongeloofwaardig ook, geen grap maar werkelijkheid. De volgende morgen pakte Alfred zijn kostuum in en naaide het kussen weer dicht. In uniform reed hij na zijn 'proefdesertie' naar zijn onderdeel en Dirk ging terug naar zijn familie in Buzeks kippenhok.²⁰

Verdere inundaties en troepenverplaatsingen

De Duitsers hebben de inundaties half januari 1945 verder uitgebreid tot op het zuidelijk deel van het grondgebied van Klaaswaal. De reden voor deze maatregelen lag in het feit dat het door de Duitsers op 16 december 1944 ingezette Ardennenoffensief door de geallieerden was gesmoord. Vijf weken later hadden de geallieerden hun posities heroverd. Het Duitse opperbevel verwachtte nu spoedig een geallieerde oversteek over de grote rivieren naar het noorden. Nog meer mensen werden gesommeerd hun huizen te verlaten. Ze moesten maar een goed heenkomen zien te vinden in het noordelijker gelegen deel van het eiland.

Voor een aantal van deze evacués diende Het Wissel als eerste opvang. Ook Driek den Broeder werd gedwongen zijn huisje aan de Bommelskousse Dijk te verlaten. Het gezin Buzek vertrok vanaf de Boomdijk naar een woning in het centrum van Klaaswaal. Het was het pand van de enkele maanden tevoren overleden huisschilder Joost Andeweg. Er was nog één kamer beschikbaar, want de weduwe van de schilder had nog een ander gezin in huis gehaald, bestaande uit een zuster van Joost, haar man en hun aan tbc lijdende dochter. Zij had hen uit het hongerende Rotterdam naar Klaaswaal kunnen laten overkomen. De Buzeks

²⁰ Gegevens afkomstig van Dirk Dekker.

hebben zich zo goed mogelijk gevoegd in de ruimte die voor hen restte. Een extra complicatie was dat vader Jozef ernstig ziek en verzwakt was.²¹

De familie Dekker moest eveneens van de Boemdijk vertrekken. Het water stroomde Buzeks kippenhok binnen. Dirk Dekker kreeg toestemming van de wethouder van Mijnsheerenland om in een zolderkamertje van het gemeentehuis zijn bivak op te slaan. Driek trok bij hem in. Dirk was nog maar kort in zijn provisorische onderkomen genesteld toen op een morgen een Duitse soldaat aanbelde bij het gemeentehuis. Hij kwam voor Dirk Dekker. Paniek op de secretarie. De Mijnsheerenlandse bode rende naar boven en waarschuwde Dirk, dat zij hem kwamen halen. Deze opende een raam aan de achterkant, gleed langs de regenpijp naar beneden en rende de tuin in waar hij zich in het struikgewas verborg. Na enige tijd kwam de bode hem zoeken want deze had het vermoeden dat de Duitser niet veel kwaads in de zin had. Dirk kwam behoedzaam wat dichterbij en zag toen aan de fiets die de Duitser had gesteld dat het een bekende moest zijn. Het was Alfred Fiedler. Hij kwam afscheid nemen van Dirk want zijn bataljon werd overgeplaatst naar Doorn, een plaats 15 km ten zuidoosten van Utrecht.²² Het zal Alfred zwaar zijn gevallen, want hij had zijn plan om te deserteren niet ten uitvoer kunnen brengen. Hij liep nog steeds in zijn Duitse uniform rond, weliswaar met zijn kussen onder zijn arm en diep in zijn binnenzak het valse 'Nederlandse' identiteitsbewijs.

De sfeer werd grimmiger. De honger rukte verder op en op vele plaatsen in het land werden razzia's uitgevoerd, ook in Klaaswaal. Opvallend was wel dat het Klaaswaalse verzet hierover kort tevoren werd ingelicht. Door wie? Dat bleef strikt geheim. Zover na te gaan was er geen Duitse soldaat die zo'n goed contact met de plaatselijke bevolking had en die in het geheim zo dicht bij het verzet zat als Alfred. Mogelijk heeft hij hen getipt. De twee Klaaswaalse broers Ai en Dries van der Linden die bij de laatste inundatiemaatregelen tegenover de begraafplaats bij de familie Van de Ree een onderkomen hadden gevonden, renden de polder in. Zij wisten te ontkomen. Willem van de Ree, een zoon van zestien, had niet direct door welk gevaar dreigde en volgde het tweetal op afstand. Vanaf de dijk werd hem gesommeerd te stoppen en terug te keren. Hij liep door en werd dodelijk getroffen door Duitse kogels.²³ Zijn graf bevindt zich op het kerkhof aan de overkant van de dijk. Op de nauwelijks meer te ontcijferen grafsteen staat dat hij 'overleden' is op 15 februari 1945, een eufemisme voor wat werkelijk is gepasseerd.

Het graf van de keizer

Alfred Fiedler zal na de oorlog hierover gehoord hebben, een gewelddadige dood in naam van dat Duitsland waar hij zes jaar eerder onderdaan van was geworden. In Doorn heeft hij ongetwijfeld iets vernomen over een andere dode. Daar was de laatste Duitse keizer (de houthakende banneling) nog maar enkele jaren tevoren gestorven. Misschien heeft Alfred wel een blik geworpen in de tuin van Huize Doorn waar Wilhelm II begraven ligt, de man die medeverantwoordelijk was voor de dood van miljoenen soldaten en burgers tijdens de Eerste Wereldoorlog. En de oorlog waarin Alfred ongewild was betrokken? De aspirant-deserteur moet al enige notie gehad hebben van de omvang van het leed dat tot dan toe was aangericht.

Ook in Doorn kreeg Alfred Fiedler, de omstandigheden in aanmerking genomen, goed contact met de mensen bij wie hij was ingekwartierd. Mogelijk heeft hij zijn gastheer en gastvrouw over zijn voornemen in vertrouwen genomen. Het waren mensen die niet ongeletterd waren, want zij bezaten een schrijfmachine. Blijkbaar was deze aan confiscatie door de Duitsers ontsnapt. Zijn inventieve geest bracht Alfred op een nieuw idee voor een

²¹ Gegevens afkomstig van Mr.F.J.Buzek (*Frans*).

²² Gegevens afkomstig van Dirk Dekker.

²³ Gegevens afkomstig van Dries Vanderlinden (Grimsby, Canada).

mogelijke ontsnapping. Hij vroeg of hij wat mocht oefenen op het apparaat dat mogelijk het Duitse ß-teken op zijn toetsenbord had. Ze maakten er geen bezwaar tegen. Toen hij dacht de typemachine voldoende onder de knie te hebben, haalde hij een vel briefpapier tevoorschijn. De opdruk van het papier duidde erop dat het alleen voor officieel militair gebruik bestemd was. Alfred moet het bij de staf of bij zijn officier achterover hebben gedrukt en van een stempel van de *Kommandantur* hebben voorzien. Hij draaide het in de machine en begon te tikken. Er verscheen een opdracht voor '*Der Fahrer Alfred Fiedler*', die in Klaaswaal een achtergebleven auto moest gaan ophalen. Hij ging ervanuit dat een vermiste Fiedler niet meer in Klaaswaal gezocht zou worden, want niemand in zijn bataljon had enig vermoeden van de contacten die hij daar had gelegd. Hij draaide het papier uit de typemachine en plaatste er een handtekening onder, mogelijk van zijn commandant. Geheel voorbereid op zijn gevaarlijke onderneming wachtte hij een gunstig moment af. Toen hij zijn kans schoon zag, stapte hij 's morgens vroeg in volledige militaire uitrusting op de fiets. In zijn borstzak had hij de zelfbedachte opdracht en zijn militaire pas, die onlangs nog vernieuwd was. En het persoonsbewijs van 'Marinus Bons' en het kussen? Dienden die nog enig doel? Volgens Dirk Dekker had hij het laatste achterop gebonden. Zou Alfred werkelijk dit risico hebben genomen?

Wat moet er in hem zijn omgegaan toen hij uit Doorn wegfietste? (Aan wie die fiets werkelijk toebehoorde is in deze geschiedenis even minder relevant.) Alfred zal gedacht hebben: nu of nooit. Voors en tegens had hij allang tegen elkaar afgewogen. Van groot belang was dat voor elke controle op zijn weg naar de Hoeksche Waard zijn missie volkomen geloofwaardig was. Mocht hij maar bij één post argwaan wekken, dan kon dat fataal zijn. Vanuit Doorn nam hij de weg in zuidelijke richting. Bij Wijk bij Duurstede moest hij De Lek over. De winter van '44/'45 was lang en streng. Toch was het veer in bedrijf. Alfred moest zo snel mogelijk naar de overkant om 'uit het zicht van Doorn' te geraken. Het pontje was echter net van de wal toen hij bij de steiger aankwam. Wachten op de volgende oversteek zou veel te riskant zijn en veel te veel tijd vergen. Hij riep zo luid mogelijk naar de schipper. Die hoorde hem en wendde direct de steven toen Alfred er nog dreigementen aan toevoegde. De weinige Hollanders die zich op de pont bevonden – je moest je in die tijd maar zo min mogelijk op straat vertonen – zullen zich binnensmonds wel het 'rot mof' hebben laten ontvallen. Aan de overkant vervolgde Alfred zo snel mogelijk zijn weg. Na het stadje Culemborg reed hij de uitgestrekte polders binnen van achtereenvolgens de Vijf Heeren Landen en de Alblasserwaard. Urenlang reed hij door een praktisch verlaten gebied. En in de enkele gehuchten en boerderijen die hij passeerde zal weinig leven te bespeuren zijn geweest. Werd hij aangehouden door een soldaat op wacht, dan bleken zijn 'opdracht' en een afleidend smoesje afdoende om de schildwacht om de tuin te leiden. Vele jaren later heeft Alfred zijn zoons verteld dat hij zijn schiettuig in de aanslag onder zijn jas had.²⁴

Het was al in de middag toen Alfred voorbij Dordrecht was en het veer van Wioldrecht bereikte. Daar aan de oever van De Dordtse Kil kreeg hij te horen dat de pont naar 's Gravendeel niet voer. Dat was een tegenslag, want nu moest hij via het eiland IJsselmonde een grote omweg maken om in De Hoeksche Waard te komen, met als een groot obstakel de Barendrechtse Brug, de enige verbinding tussen deze twee eilanden. De brug was afgesloten voor bijna alle burgerverkeer en werd zwaar bewaakt. Het was al tegen de avond toen hij daar aankwam. De wacht liet Alfred door na zijn 'opdracht' aandachtig bestudeerd te hebben.²⁵ Met zijn aankomst in De Hoeksche Waard was er geen weg meer terug, zijn desertie was een feit. Alfred realiseerde zich dat desté dichter hij Klaaswaal naderde er steeds kritischer vragen gesteld konden worden over de verblijfplaats van die achtergebleven militaire wagen. De

²⁴ Gegevens afkomstig van Wolfgang Fiedler, zoon van Alfred.

²⁵ Gegevens afkomstig van Dirk Dekker, opgetekend uit de mond van Alfred Fiedler.

inmiddels in Klaaswaal neergestreken *Fallschirmjäger* zouden zeker geïnteresseerd zijn in die auto. Tot zijn geluk heeft hij Klaaswaal onopgemerkt kunnen bereiken. Hij reed ogenblikkelijk naar het evacuatie-adres van Jozef Buzek en klopte er aan. Weduwe Andeweg moet de schrik om het hart zijn geslagen bij de aanblik van de soldaat. Jozef en Lijntje Buzek kon hij snel de reden van zijn totaal onvoorziene bezoek uitleggen. Tenslotte was Lijntje de eerste die van zijn desertieplannen op de hoogte was. Hij werd direct binnengelaten. Lijntje liet hem weten dat hij hoogstens één nacht bij hen kon doorbrengen. Jozef was ernstig ziek en verzwakt. De volgende ochtend heeft zij met behulp van buurman Hoorweg, directeur van de plaatselijke Boerenleenbank, contact kunnen maken met Driek den Broeder in Mijnsheerenland. Deze is zo snel mogelijk naar Klaaswaal gekomen. Alfred hield zich intussen angstvallig schuil in de woning. Zou er in Doorn al alarm zijn geslagen vanwege zijn vermissing? Driek, die zijn vriend hartelijk begroette, had al een plan bedacht dat erin voorzag dat Alfred zo omzichtig mogelijk met Jack Koster, de commandant, in contact gebracht moest worden. Om een confrontatie met Duitse militairen te vermijden, moest Alfred zich niet op straat vertonen. Om die reden was de route naar het huis van de boerenfamilie Luyendijk veruit het veiligst. Alfred en Driek hoefden slechts via de achterdeur het huis te verlaten, onder dekking van het geboomte de grote tuin van de Boerenleenbank te doorkruisen en tenslotte op het moment dat de kust veilig was de Voorstraat over te steken. Zo kwamen ze op het erf van de familie Luyendijk, wier zoon Cees bij het verzet betrokken was. Daar troffen ze Jaap Koster. Deze heeft Alfred voor de vorm officieel ontwapend, zijn uniform en pistool in ontvangst genomen, en hem burgerkleding laten aantrekken; mogelijk het pak uit het kussen. Ook het laatste stukje dat aan zijn soldatenbestaan herinnerde, gaf Alfred aan Jaap af: zijn militaire pas. Vervolgens is Alfred Fiedler, alias Marinus Bons, snel in de onderduik gegaan, vermoedelijk eerst ter plekke bij Cees Luyendijk. Jaap Koster heeft Alfreds Wehrmachtuniform in benzine gedrenkt en verbrand. Het was het definitieve vaarwel van een tenue waarvan Alfred in de kerstnacht al tijdelijk afscheid had genomen. Wat hij al maandenlang had gewild, was eindelijk gerealiseerd: weg uit het door hem en door zovelen gehate leger. Naast huize Luyendijk werd als tweede onderduikadres de boerderij van Manteau genoemd. Deze mensen woonden zeer afgelegen aan de noordzijde van de Boemdijk, aan de droge kant. Zij hebben niet voor de inundatie hoeven wijken.²⁶

Een groot deel van deze geschiedenis rond Alfreds desertie is mij bij herhaling en zeer gedetailleerd verteld door Dirk Dekker, verzetsman en persoonlijke vriend van Alfred. Hij heeft mij telkens bevestigd dat Alfred naar Doorn was overgeplaatst. Jaap Bijl, die zich momenteel intensief bezighoudt met de verzetsgeschiedenis van Klaaswaal en omstreken, heeft mij na raadpleging van een aantal Amerikaanse kaarten waarop de frontbewegingen waren aangegeven, laten zien dat de Duitse 346ste infanteriedivisie, waartoe Alfred behoorde, zich na haar vertrek uit Zuid-Holland bij Arnhem had teruggetrokken, aanzienlijk verder dan Doorn. In Doorn en op de hele Utrechtse Heuvelrug hield zich, bij navraag, nog een aantal Duitse eenheden op. Nog op 25 en 26 maart hebben 12 Engelse jachtvliegtuigen huis Zuylestein, een 17de-eeuws buiten in het naburige Leersum, totaal platgebombardeerd omdat er zich nog een Duits commando in bevond. Het is zeer wel denkbaar dat de officier voor wie Alfred de chauffeur was bij de terugtocht van hun divisie enige dagen in Doorn is opgehouden. Dat Alfred zijn vlucht naar Klaaswaal in één dag vanuit de contreien rond Arnhem had kunnen ondernemen is haast uitgesloten. Lang na de oorlog heeft Alfred tijdens één van zijn regelmatig weerkerende bezoeken aan Nederland de mensen in Doorn bezocht die hem hun schrijfmachine hadden geleend. Zij moeten van zijn desertie hebben geweten.

²⁶ Gegevens afkomstig van Dirk Dekker, opgetekend uit de mond van Driek den Broeder.

Nog enkele Sudeten-Duitsers

De Sudeten-Duitsers zijn lange tijd na de oorlog zonder onderscheid des persoons over één kam geschoren. Laat negentig procent aanvankelijk achter Hitler aangelopen hebben, in de loop van de oorlog moet hun enthousiasme aanzienlijk zijn bekoeld. Hoe was dat in het leger? Bij de gemiddelde Duitse soldaat kwamen sabotage of desertie niet in het hoofd op. Het is dan toch opvallend dat onder die weinigen die zoiets waagden het percentage Sudeten-Duitsers vermoedelijk boven het gemiddelde lag. Twee factoren kunnen hierin een rol hebben gespeeld. Vele Sudeten-Duitse militairen zaten in de jaren dertig op school in Tsjechoslowakije. Tot de eerste oktober 1938 zijn zij niet zo indringend geconfronteerd geweest met de nazidoctrine als hun leeftijdsgenoten in het Rijk. Toen de oorlog een keer nam, zullen zij mogelijkerwijs de nationaal-socialistische propaganda in een eerder stadium hebben doorzien. Daarbij komt dat de Sudeten-Duitsers in de Wehrmacht vaak achtergesteld en als dommeriken behandeld werden.

Van de Sudeten-Duitse deserteurs moet Richard Jung uit Reichenberg (*Tsj.:Liberec*) worden genoemd. Deze was na diverse arrestaties en ontsnappingen bij het Friese verzet terechtgekomen. Hij is kort voor de bevrijding door de Duitsers doodgeschoten, toen hij contact wilde maken met de oprukkende Canadezen.

Naast Alfred Fiedler, die een list bedacht om het leger vaarwel te kunnen zeggen, kwam in Klaaswaal nog een opmerkelijke Sudeten-Duitser langs. Wie hij was is onbekend gebleven. Hem was het gelukt om in het westen van de Hoekse Waard te deserteren en onder te duiken. Echter hij wilde het Hollandsch Diep over naar Willemstad, naar het bevrijde Brabant. Hij was niet de enige met die wens. Een groep van in totaal tien man, waaronder twee Fransen, is vanuit Piershil met een roeiboot het Haringvliet opgevaren. De route liep door Het Vuile Gat, een halve kilometer breed water dat het eiland Tiengemeten van de Hoeksche Waard scheidt en waar het nogal eens wilde spoken, vandaar de naam. Nadat ze Tiengemeten waren gepasseerd, kregen zij te kampen met sterke stroming en laag tij. Toen er bovendien mist kwam opzetten, bleken hun kompassen niet goed te functioneren. Het bootje dreef naar het noorden af en liep vast bij Numansdorp-haven, dus nog op bezet gebied. Het tiental is te water geraakt en drijfnat aan de wal geklauterd. Daar werden zij staande gehouden door een patrouillerende Duitse soldaat. De Sudeten-Duitser die zich van een deel van zijn natte kleding had ontdaan en daardoor niet als deserteur herkend kon worden, deed het woord. Hij vertelde de wacht dat zij schipbreuk hebben geleden toen hij deze groep naar Tiengemeten begeleidde om daar voor de Wehrmacht graafwerkzaamheden te laten verrichten. Hij werd geloofd en zij konden door. Via de drassige polders hebben zij zich uit de voeten gemaakt.

's Nachts om twee uur klopte iemand behoedzaam bij de Kusters aan. Hij vroeg naar Jaap. Gerda, een zuster van Jaap, herkende hem toen hij zijn visserspet lichtte. Zij had hem overdag al in gezelschap van Jaap gezien. Jaap overnachtte echter niet thuis maar bij Adrie Huisman, een van zijn kameraden. De moeder en de zuster van Jaap hoorden 'de visser' aan. Hij had tien drijfmaten meegebracht. Ze hadden zich verscholen in een lege goederenwagon die op een zijspoor van Het Wissel was gerangeerd. Hij vroeg of zij voor een slaapplek konden zorgen. Het was uitgesloten dat zij midden in de nacht en in de spertijd elders nog onderdak zouden kunnen vinden. Hoewel zaal Koster een zeer riskante plek was om daar mensen te laten onderduiken, zat er niets anders op. In alle stilte is de hele groep in de kleedkamer onder het toneel van Zaal Koster ondergebracht, een hachelijke situatie omdat een aantal Duitse soldaten zich in het gebouw bevond. Hun natte broeken en jassen werden in de kleine woonkamer bij de extra opgestookte potkachel te drogen gehangen. Je vraagt je af of geen van de Duitsers iets bemerkt heeft van de stille invasie. Er moet gezegd worden dat de meeste Duitse soldaten naar het einde van de oorlog verlangden en weinig zin hadden nog

alert op onraad te reageren. Echter de fanatiekelingen waren er ook nog. Soms werd in het café een sobere plechtigheid georganiseerd waarbij een soldaat voor 'bijzondere verdiensten' het IJzeren Kruis eerste of tweede klasse kreeg opgespeld, uiteraard onder het brengen van de Hitlergroet.

De volgende dag zijn de onderduikers naar verschillende adressen doorgesluisd met het idee om later de oversteek alsnog te maken. Ook de Sudeten-Duitse deserteur is vertrokken. In Klaaswaal is nooit meer iets van hem gezien of vernomen.

Vermeld moet worden dat uit verschillende bronnen zeer uiteenlopende versies van deze mislukte 'crossing' in omloop zijn gekomen. Het bovenstaande is opgetekend uit de mond van Gerda van Kessel-Koster, degene die op Het Wissel zeer nauw betrokken was bij de opvang van de drenkelingen en die hun belevenissen uit de eerste hand heeft.

Alfred: kapper, danser en schilder.

Op 4 mei 1945 hing de Duitse capitulatie in de lucht. Klaaswalenaars gingen de straat op, ook na spertijd. Duitse dreigementen hadden geen effect meer. De volgende dag, 's morgens om 8 uur, werden de zorgvuldig verborgen driekleuren voor de dag gehaald en uitgestoken. Hier en daar werden handgeschreven affiches opgehangen met mededelingen voor de bevolking en ondertekend door de commandant van de BS (Binnenlandse Strijdkrachten): Jack Koster. Toen pas kwam de bevolking van Klaaswaal te weten wat slechts in zeer kleine kring bekend was: dat Jaap Koster de leiding van het verzet in handen had. De BS heeft op de dag van de bevrijding in de plaatselijke christelijke school een provisorisch hoofdkwartier ingericht.

In de Hoeksche Waard was in de eerste dagen na de oorlog geen ordelijk bestuur. De BS heeft zo goed mogelijk geprobeerd de orde te handhaven. Een dreigende bijltjesdag hebben zij in de kiem kunnen smoren. Toen een meute op het Schans, een centrale plaats in Klaaswaal, een begin maakte met het kaalknippen van zogenaamde 'moffenmeiden' heeft Jaap Koster persoonlijk ingegrepen. Een paar schoten in de lucht waren voldoende om het volksgericht te stoppen. De vrouw van de dorpskapper was toen haar haar al kwijt. Zij heeft de publieke vernedering niet kunnen ontlopen.

Via de RTM-telefoon had Jaap het verzoek gekregen naar Willemstad te komen voor nadere instructies van de daar residerende Poolse commandant. Jaap vroeg Frans Bom, de eerder genoemde 'verspieder', mee te gaan want Frans, economiestudent, had tijdens zijn 5 jaar hbs een behoorlijke talenkennis opgebouwd. Samen zijn zij in een roeiboot het brede water van het Hollands Diep overgestoken. Een vergeefse tocht. De Pool had voor hun deel van het eiland weinig bruikbaars te melden. Het wachten was op de feitelijke aanwezigheid van geallieerde troepen in de Hoeksche Waard. Tot dat moment verkeerde met name de BS in grote onzekerheid. Nog steeds zaten er Duitsers met hun bewapening in de buurt.²⁷

Ook Frans Bom diende op zijn hoede te blijven. Maanden tevoren wist hij bij een Duitse overval op zijn vaders boerderij ternauwernood aan gevangenneming te ontkomen. De Duitsers hadden op een nooit opgehelderde manier lucht gekregen van zijn vele verzetsactiviteiten. Hij werd vogelvrij verklaard en mocht zonder pardon neergeschoten worden. Nog op 3 mei hebben twee Duitsers in de boerderij rondgesnuffeld, hopen dat hij met de bevrijding in het zicht al naar huis zou zijn gekomen. Niet eerder dan 5 mei kwam hij te voorschijn. Hij meldde zich op het hoofdkwartier in de christelijke school. Daar zag hij iemand die zijn diensten aanbood als kapper, niet het eerste waar je aan denkt op de dag van de bevrijding. Maandenlang was Frans' hoofdhaar op zijn onderduikadres volgens de bloempotmethode gekortwiekt. Een kundiger aanpak was gewenst en zo werd hem door deze

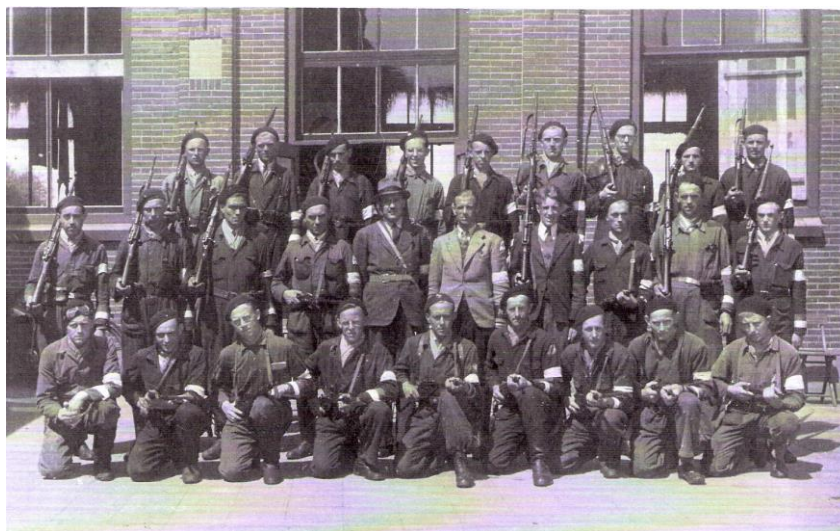
²⁷ Gegevens afkomstig van Jo Vos, oud-verzetsman (Soestdijk).

kleine, vriendelijke en gebroken Nederlands pratende man weer een toonbaarder uiterlijk gegeven. Het zou Frans' enige ontmoeting blijven met Alfred Fiedler.

Alfred was, zij het op enige afstand, getuige van de vreugde over de bevrijding. Voorzichtigheid bleef voor hem geboden. Hij moest elk contact met de nog aanwezige Duitse troepen zien te vermijden. Zou hij als deserteur herkend worden, kon het nog slecht met hem aflopen. Een stuk of twintig zwaarbewapende *Fallschirmjäger* hadden zich op de zolder van een schuur verschanst. Minstens vier dagen waren verstreken voor de eerste Canadezen in het dorp verschenen. Jaap Koster vroeg Frans Bom als tolk op te treden. Deze klom op een van de Canadese *bren carriers* en bracht hen naar de schuur. Daar aan de poort riep Frans met luide stem de Duitsers toe *herunter zu kommen*. En zowaar gehoorzaamden zij het bevel van de man die nog geen week eerder als vogelvrijverklaarde in de onderduik zat.²⁸

Zelfs nu nog kon Alfred gevaar lopen. Als een Duitse deserteur door medesoldaten of een officier ontdekt werd, is het meer dan eens gebeurd dat Engelse of Canadese officieren de ontwapende Duitsers de geweren en kogels verstrekten om alsnog het doodvonnis te voltrekken aan diegene die de 'soldateneer' had geschonden. Die geallieerde militairen zagen de Wehrmacht kennelijk als een eerzame tegenstander die de nederlaag had moeten incasseren, maar die je met respect moest behandelen, door hun dus de gelegenheid te geven hun deserteurs te liquideren.

Alfred had zich al op 5 mei bij de lokale BS aangesloten, voor hem op dat moment de veiligste plek. Hij hoopte hen op allerlei manieren, en niet alleen als kapper, behulpzaam te kunnen zijn. Aan de voorzijde van de christelijke school, hun provisorische basis, zijn van de ploeg foto's gemaakt. Bijna alle leden van het verzet prijken erop in een blauwe overall en met bewapening. In de achterste van de drie rijen is een kleine man duidelijk zichtbaar: Alfred Fiedler, ook in het blauw en met een geweer over de schouder.

De Klaaswaalse BS met in het midden commandant Jack Koster
Op de achterste rij: Jo Vos (vierde van links), Dirk Dekker (derde van rechts)
en Alfred Fiedler (tweede van rechts).

Via de BS was hij op de hoogte gekomen van wat zich zoal afgespeeld had in de Hoeksche Waard en wat de rol van het Duitse leger daarin was. Zo zijn er bijvoorbeeld in de nabijheid van het dorp Heinenoord tien onschuldige gijzelaars gefusilleerd uit wraak voor de

²⁸ Gegevens afkomstig van Frans Bom, oud-verzetsman (Barendrecht).

moord op de NSB-burgemeester van het in het westen van het eiland gelegen dorp Nieuw-Beijerland. Geleidelijk aan kwamen de berichten in de pers over de gruweldaden binnen onze landsgrenzen en vooral daarbuiten, met name in de concentratie- en vernietigingskampen. Het zal Alfred gesterkt hebben in de juistheid van zijn beslissing om het Wehrmachtuniform, ook figuurlijk, in de hoek te smijten. Voor iedereen met wie hij in contact kwam, was hij voortaan 'Alfred Fiedler, de Tsjech'.

**Alfred in (Belgisch?) costuum tussen Gerda en Lien Koster op 'Het Wissel'.
Op de achtergrond Jaap (tweede van links), moeder Koster en verder Jan, Dirk en hun 'circushond' Fop.**

Toen hij zijn onderduikadres had verlaten, was hij ingetrokken bij de familie Koster. Alfred, die steeds beter Nederlands sprak, werd praktisch een deel van het gezin, ware het niet dat er ver weg ook nog een familie en een Adele op hem zat te wachten. Zolang hij niet terug kon keren, deelde hij lief en leed met de Koster. Alfred maakte zich op alle mogelijke manieren dienstbaar, ondermeer als kapper. Hij knipte iedereen op Het Wissel. In de christelijke school van Klaaswaal knipte en schoor Alfred de hele plaatselijke BS. Hij schijnt zijn vak goed te hebben verstaan. Zestig jaar later nog weet een inwoner (Wim de Bruin) te memoreren dat Alfred zijn zuster op haar trouwdag, kort na de bevrijding, een prachtig bruidskapsel had bezorgd. De gedachte aan broodroof kwam niet bij hen op. Tenslotte had de Klaaswaalse dorpsbarbier boven menig Klaaswaals hoofd met schaar of scheerkwast in de hand zijn pro-Duitse gezindheid laten blijken.

Slechts anderhalve week na de Duitse capitulatie kreeg Alfred te horen dat Jozef Buzek op 14 mei was overleden, de 'landgenoot' bij wie hij ingekwartierd was en die al geruime tijd ernstig ziek was. Alfred is Lijntje in het sterfhuys, de woning van de al eerder overleden Joost Andeweg, zijn deelneming komen betuigen. Tenslotte was zij de eerste in Nederland die hij in vertrouwen had genomen, aan wie hij zijn desertieplan had voorgelegd en die van harte heeft meegewerkt om het plan tot een goed einde te brengen.

Jack Koster en zijn orkest konden weer ongehinderd de Amerikaanse en Engelse tophits spelen. (Tijdens de oorlog heeft hij zich verre gehouden van de door de Duitsers ingestelde Kultuurkamer.) Na de bevrijding kwamen elke zaterdagavond Hoeksche Waardse jongelui weer naar Zaal Koster. Ook Alfred was present en liet daar zien dat hij nog andere dan kappers kwaliteiten bezat. Hij bleek een voortreffelijk danser te zijn. Vele Klaaswalenaars heeft hij de eerste passen bijgebracht.²⁹ Zestig jaar later kon Adele zijn talent

²⁹ Gegevens afkomstig van Lien Vanderlinden-Koster (Grimsby, Canada).

Enkele verzetsmensen in de band:
Achterste rij: Dries van der Linden (trombone en tweede van links)
Voorste rij: Jo Vos (saxofonist met bril) en Jaap (Jack) Koster geheel rechts.

op dit gebied nog bevestigen. Zij memoreerde de ontspannen tijd die zij in de vooroorlogse jaren met Alfred op de dansvloer in Teichstadt had doorgebracht. Op 30 januari 1946 trad Jaap Koster in het huwelijk met Annie Wielhouwer, dochter van de Klaaswaalse zeilmaker die ook was aangesloten bij het verzet. Alfred had een hoge achting voor de 'commandant'. Uit erkentelijkheid voor alles wat Jaap tot dan toe voor hem gedaan had - bij zijn desertie en daarna als gast in het huisgezin - heeft hij op hout een schilderij gemaakt: het bruidspaar bovenaan de trap van het Klaaswaalse gemeentehuis.

Intussen zon Alfred op een manier om weer thuis te komen. Hoe was de toestand in de Sudeten-Duitse streek die weer onder Tsjechoslowaaks bestuur was gebracht? Wat had zich daar aan het einde van de oorlog afgespeeld? Hoe was het met zijn vrouw, die hij kort na hun bruiloft heeft moeten verlaten? Hoe kon een, weliswaar gedeserteerde, Duitse soldaat terugkeren naar zijn woonplaats? Hij heeft in Klaaswaal steeds beweerd Tsjech te zijn. Zou dat in Neukreibitz of Teichstadt enig effect hebben? Misschien kon het de in zijn streek

teruggekeerde Tsjechische bewindhebbers gunstig stemmen, maar hoe zou in zijn directe omgeving over zijn desertie gedacht worden, zijn burens en zijn vrienden, voorzover die de oorlog hebben overleefd en zijn kappersklanten? Zou hij voor hen een volksverrader zijn geworden?

De terugkeer

De BS te Klaaswaal, officieel de 4de sectie van de 5de compagnie, was Alfred zeer ter wille bij het zoeken naar een mogelijkheid voor repatriëring. Zijn vriend Driek den Broeder ontwierp een tekst die hem zou moeten helpen bij een terugreis. De brief vermeldde uiteraard Alfreds desertie *'uit het Nazi-leger'*. Hij heeft *'gesaboteerd waar dat mogelijk was, door wapens onschadelijk te maken, te onttrekken en vervolgens aan mij af te geven. Tevens heeft hij aan vele Hollanders, Belgen e.a. goede diensten bewezen door te waarschuwen voor razzia's, vordering van materialen enz.'* Of Alfred als Wehrmachtsoldaat voor al deze riskante activiteiten de gelegenheid heeft gehad en er toe in staat was, valt wel enigszins te betwijfelen. Na de bevrijding heeft hij zich openlijk aangesloten bij de BS *'en zich buitengewoon verdienstelijk gemaakt door te patrouilleren en voor de BS als kapper op te treden.'* Driek sloot af met een vrome wens *'Hopende dat hij op zijn verdere levensweg voor zijn vele goede werken, die hij als anti-Nazi aan illegalen en geallieerde troepen heeft bewezen, beloond zal worden en dat hij veilig en vrij in eigen land terug zal mogen keren.'*

Driek, die waarschijnlijk zijn vriend Fred, zoals hij hem was gaan noemen, een dienst wilde bewijzen door hem nog meer kwaliteiten toe te dichten dan hij al bezat, legde de verklaring voor aan Jaap Koster. Deze had als commandant van de BS in de regio een zekere bekendheid en een zeer goede naam als interimbestuurder verworven. Jaap heeft Drieks epistel op een enkele regel na overgenomen. Op 27 augustus 1945 tekende hij - Jaap was toen in feite al enkele weken op non-actief – een in het Engels (voor de geallieerden) en in het Duits (voor de Tsjechoslowaakse bewindvoerders) opgestelde officiële verklaring, dat via de in Dordrecht zetelende commandant van de 5de compagnie op het bureau van een geallieerde bevelhebber moest terechtkomen. Jaap had de verklaring aanvankelijk in het Nederlands opgesteld. Hij sloot het stuk af door de hoop uit te spreken dat Alfred Fiedler *'...voor het door hem verrichte werk beloond mag worden en verzoekt alle instanties en instellingen hem bij zijn terugkeer naar Tsjecho-Slowakije alle mogelijke medewerking te verlenen.'*

Drie maanden later kreeg Alfred van de commandant in Dordrecht een bedankbriefje met als slotzin *'...und hoffe, daß seine Aufgabe gegen das Nazional-Socialismus in besonderen Umständen erledigt, seinen weiteren Lebenspfad günstig beeinflüsse.'*

Jaap schreef in zijn verklaring over Alfred onder andere: *'Hij is zeer betrouwbaar, heeft een goed karakter, is behulpzaam en tactvol. Hij was weldra in het hele dorp gezien en heeft tijdens zijn verblijf in Klaaswaal veel vrienden verworven.'* Nu nog, meer dan zestig jaar later, wordt door degenen die zich hem herinneren met sympathie en een zekere vertederling over de kleine 'Tsjech' gesproken, over zijn bescheidenheid, zijn beminnelijke uitstraling en zijn humor.

Pas begin februari 1946 kreeg hij te horen dat hij naar huis kon terugkeren. Op de achtste van die maand kon hij met een transportvliegtuig mee naar Praag. Dat moet met een Amerikaans toestel zijn geweest.³⁰ In het eerste naoorlogse jaar was het voor de Amerikanen nog geen probleem om in het door de Russen bevrijde Praag te landen. Ogenscheinlijk was er nog geen sprake van een 'koude oorlog'.

Er doemde wel een probleem van andere aard op. Op het Praagse vliegveld Ruzyně zou een Tsjechoslowaak uit het vliegtuig stappen die nauwelijks een woord Tsjechisch sprak.

³⁰ Informatie en documentatie verstrekt door Dirk Dekker.

Hij zou zich om zijn weg naar huis te vinden alleen van het Duits kunnen bedienen, een nogal riskant vooruitzicht gezien het sterke anti-Duitse sentiment dat in Tsjechoslowakije direct na de oorlog heerste.³¹ Het Nederlands dat Alfred zich in het voorgaande jaar eigen had gemaakt, kon hem daarbij niet helpen.

Alfreds komst was bij de familie in Neukreibitz al aangekondigd. Zodoende kon zwager Emil op tijd aanwezig zijn om hem van het vliegveld af te halen en hem naar Noord-Bohemen te loodsen. Emil Vlastník was namelijk Tsjech. Hij was getrouwd met de zuster van Alfred; een huwelijk dat in het nazijargon een '*Mischehe*' genoemd werd, een huwelijk van twee mensen van verschillend 'ras'.

Wat hadden Alfred en Emil elkaar onderweg kunnen vertellen? Tegenover Alfreds belevenissen binnen en buiten de Wehrmacht had Emil ongetwijfeld ook veel te melden over gebeurtenissen tijdens en na de oorlog in Neukreibitz en Teichstadt en over wat hij zich als Tsjech onder het nationaal-socialistische bewind heeft moeten laten welgevalen. Maar in bus, tram of trein hebben ze voornamelijk gezwegen, om door hun Duits niet de argwaan van Tsjechische medereizigers te wekken.

Kon Alfred thuis over zijn desertie uit de Wehrmacht praten? Adele vertelt 60 jaar later dat niemand in hun Sudeten-Duitse omgeving hem zijn '*Fahnenflucht*' kwalijk heeft genomen. Alle SS-ers en 'Weerwolven' in hun omgeving die zich op hem hadden kunnen wreken, hadden al lang de benen genomen of waren door de Tsjechen gepakt of geliquideerd.³² Ongehinderd heeft Alfred thuis in geuren en kleuren zijn belevenissen in Klaaswaal en Doorn kunnen vertellen. De geschiedenis met het kussen hebben zijn familieleden en kennissen geamuseerd aangehoord.

Nog geen week na aankomst (14 februari) schrijft hij al een brief naar Driek den Broeder, die als volgt begint: *Bester Hendrikus!! Kann U middelen dat ick gut thuis gekomen ben*. In een met Duits doorspekt Nederlands, schrijft hij dat hij veel kwijtgeraakt is en dat hij blij is met de twee costuums die hij uit Nederland heeft kunnen meenemen. Hij meldt dat hij de 'godganse' dag van de ene naar de andere instantie moet lopen. Aan het eind groet hij Driek, ook namens Adele.

Het Sudetenland in de laatste oorlogsjaren en daarna

Voor een beter begrip van de situatie in het Sudetenland dient men een aantal feiten onder ogen te zien. Na de inlijving in oktober 1938 van het hele Sudeten-Duitse gebied door Hitler-Duitsland is de Tsjechoslowaakse president Edvard Beneš afgetreden en naar Engeland uitgeweken. Nadat Hitler in maart 1939 ook het restant van de Tsjechoslowaakse republiek had geliquideerd, heeft Beneš in Londen een regering in ballingschap gevormd. Gezien het enthousiasme waarmee het overgrote deel van de Sudeten-Duitsers Hitler binnenhaalde en zonder enige bedenking Tsjechoslowakije de rug toekeerde, heeft bij hem het idee postgevat dat zijn land na een eventuele overwinning van de geallieerden een Slavische staat moest

³¹ Zie o.a. Dietmar Grieser, *Die böhmische Großmutter* (Wenen, 2005), 86 t/m 91.

Niet alleen Alfred Fiedler kampte met dit 'taalprobleem'. Vele generaties lang woonden Duitsers niet alleen in het Sudetenland, maar ook in andere delen van Bohemen en Moravië, zoals in Praag. De meeste Joden waren Duitssprekend. Wie kent niet Franz Kafka. Joden en Duitse anti-nazistische intellectuelen ontvluchtten Bohemen toen Hitler in maart 1939 Praag binnentrok. Toen deze vluchtelingen na de oorlog terugkeerden naar hun geboortegrond, werden ze geconfronteerd met het feit dat zij zich niet of nauwelijks meer in het openbaar van hun moedertaal konden bedienen. Zelfs de Joodse Duitsschrijvende journalist Egon Erwin Kisch, die een overtuigd communist was - in het naoorlogse Praag zeker een aanbeveling - werd ermee geconfronteerd.

³² De *Werwölfe* was een door Himmler in november 1944 in het leven geroepen en door de Waffen-SS getraind vrijkorps met als opdracht diegenen te vermoorden die bereid waren zich aan de geallieerden over te geven. Het bestond vooral uit jonge fanatiekelingen uit de Hitlerjugend.

worden, waar slechts een beperkt aantal goedwillende Duitsers en Hongaren konden blijven wonen. Al die Sudeten-Duitsers over wier gezindheid maar enige twijfel bestond, zoals diegenen die in Duitse militaire of burgerlijke dienst hadden gefunctioneerd, zouden het land moeten verlaten. Churchill, Roosevelt en Stalin hebben in de loop van de oorlog hiermee ingestemd, met name toen meer en meer bekend werd over de terreur in het Protectoraat Bohemen en Moravië. Er vonden gebeurtenissen plaats die de anti-Duitse gevoelens onder de Tsjechen sterk hebben aangewakkerd, zoals de moordpartijen na de aanslag op de beruchte *Reichsprotektor* Heydrich.³³ Tegen het einde van de oorlog konden zowel Tsjechen als Sudeten-Duitsers iets gewaarworden van de gevolgen van de Duitse uitroeiingspolitiek van Joden, zigeuners en anderen. Een aantal van de zogenaamde dodenmarsen passeerde het Sudetenland.³⁴ Ook door Teichstadt, Neukreibitz en Kreibitz trok zo'n stoet. Deze uitgemergelde, meest Joodse, dwangarbeiders kwamen uit het 50 km ten noorden van Dresden gelegen Schwarzheide, een 'filiaal' van Sachsenhausen. Van de 600 gevangenen heeft de helft de voettocht niet overleefd. Adele kan zich hun doorkomst op 23/24 april 1945 niet herinneren, niet zo verwonderlijk in de totale chaos van de laatste oorlogsdagen.³⁵

In de nog op 5 mei uitgebroken gevechten in de straten van Praag – de Russen waren de stad al dicht genaderd – vonden de diepe en lang opgekropte haatgevoelens van de Tsjechen een uitweg. Ook gevoelens van frustratie zullen hierin een rol hebben gespeeld, niet meer gedaan te hebben of hebben kunnen doen tegen de naziterreur. Daarbij moet men bedenken dat de nationaal-socialisten het Tsjechische volk, in tegenstelling tot het Nederlandse, als een inferieur ras kwalificeerden. In hoge nazikringen circuleerden ideeën over '*Umvolkung*' van het protectoraat: Tsjechen die geschikt bevonden werden laten 'verduitsen' en de overigen verwijderen uit het gebied.

Na de Duitse capitulatie kwam het bij gebrek aan een behoorlijk bestuur tot zeer gewelddadige wraakacties. Zonder aanzien des persoons werden Duitsers gemolesteerd. Door Tsjechen gevormde revolutionaire comités hebben zich daar op grote schaal schuldig aan gemaakt. Bendes van lieden, van wie sommigen zich pas na de bevrijding tot het verzet hadden bekeerd, trokken brandschattend door het land. In de eerste weken vonden wilde verdrijvingen plaats. Bijvoorbeeld in Brno werden van de ene op de andere dag 25000 Duitsers, meest bejaarden, vrouwen en kinderen, hun huis en de stad uitgejaagd, richting Oostenrijk. Honderden kwamen om door uitputting, ziekte of geweld. Duitsers moesten, ongeacht hun achtergrond, datgene ondergaan wat het nazi-bewind onnoemelijk velen in Europa had aangedaan. Illustratief is wat Red flag Eddy, een Nederlandse politieke avonturier, in zijn op band gezette memoires vertelde.³⁶ Bij de nadering van de Russen werd het concentratiekamp waar hij gevangen zat, ontruimd. Tezamen met een groep medegevangenen moest hij te voet in westelijke richting. Op een gegeven moment lukte het hem uit deze dodenmars te ontsnappen en zich bij het Tsjechoslowaakse verzet aan te sluiten. Na de Duitse capitulatie, toen soldaten van de Wehrmacht die ontwapend waren op terugtocht waren naar de Heimat, kreeg hij door een Tsjech een geweer in handen gedrukt. Vanuit een

³³ De aanslag op Heydrich werd op verschillende manieren gewroken. In Praag werden dagelijks mensen van de straat geplukt en standrechtelijk geëxecuteerd. In Lidice werd de mannelijke bevolking vermoord, het dorp werd verwoest.

³⁴ Volker Zimmermann, *Die Sudetendeutschen*....., 369, 370. De dodenmarsen. Concentratiekampen werden ontruimd bij de nadering van de geallieerde troepen, hetzij uit het oosten of uit het westen. De SS-bewakers dreven de nog in leven zijnde gevangenen te voet of in open kolenwagons door de ijzige winterkou naar kampen, die nog 'intact' waren, zoals Theresienstadt. Velen bezweken onderweg of werden simpelweg doodgeschoten, als zij door uitputting de stoet teveel ophielden.

³⁵ Wikipedia Todesmarsch KZ-Schwarzheide Theresienstadt.

³⁶ Op 6 juli 2003 werd deze band over Evert Hoedemaker uitgezonden tijdens het programma OVT van de VPRO.

hinderlaag aan een bosrand moest hij deelnemen aan het willekeurig neerknallen van passerende Duitsers. Aan het einde van zijn leven zei hij hiervan spijt te hebben.

Alfred schreef in zijn brief aan Hendrikus den Broeder dat hij veel was kwijtgeraakt. Hij had het nog voorzichtig onder woorden gebracht maar het kwam er op neer dat na de oorlog, maar nog tijdens zijn afwezigheid, vele van hun bezittingen geconfisqueerd of simpelweg geroofd zijn. Het begon eigenlijk al in de laatste oorlogsdagen onder de oprukkende Polen.³⁷

Zij waren in april '45 in het zuidoosten van Duitsland doorgedrongen. Ze vochten er in de Lausitz, in de huidige deelstaat Saksen, bogen vervolgens af naar het zuiden en rukten op naar het Sudetengebied. Onderdelen van het leger passeerden Warnsdorf toen ze op weg waren naar Praag, hun uiteindelijke doel. Dat hebben ze overigens nooit bereikt omdat Praag toen al bevrijd was door het Rode Leger.

Naast de stroom Duitsers die het Sudetenland binnentrokken, vanuit het oosten vluchtend voor de Russen of weggebombardeerd uit de grote steden, vormden de binnenrukkende Poolse troepen voor de bewoners van het district Warnsdorf het meest aanschouwelijke en tastbare bewijs van de totale Duitse nederlaag. Komend uit een land dat onnoemelijk geleden had onder de naziterreur, namen de Polen wraak op alles wat Duits was. In Warnsdorf werd geplunderd - Schnaps was het hoofddoel - en werden vrouwen verkracht, zelfs in het bijzijn van hun kroost. De Russen die volgden, gedroegen zich aanvankelijk niet veel beter. Toen de eerste Russische soldaten aan het einde van de landweg in het zicht kwamen, vermomden in het dorpje Gießhübel (Tsj.: *Olešnice*) in het Adelaarsgebergte jonge Duitse vrouwen zich als oude besjes, hun tanden om en om zwart vervend in de (waarschijnlijk ijdele) hoop ongemoeid gelaten te worden.³⁸

Overigens zouden de Russen al spoedig een matigende rol gaan spelen in het gebied. Menigmaal werden de Tsjechen door hen tot de orde geroepen, omdat zij in Russische ogen tegenover de Sudeten-Duitsers over de schreef gingen. Tsjechische comités namen in het Sudetenland het bestuur in handen. Hun werk was er vooral op gericht de ophanden zijnde deportatie van de Duitsers zo goed mogelijk te laten verlopen.

Als Alfred aan Driek schrijft dat hij allerlei instanties is afgelopen, zal dit ongetwijfeld te maken hebben met de bijzondere status die hij had verworven door zijn desertie. Gezien de recommandaties die hij van het Nederlandse verzet had meegekregen, konden de Tsjechen deze Sudeten-Duitser niet eenvoudigweg de grens overzetten. Hem werd toegestaan er te blijven wonen. De Tsjechen hadden Alfred de status van 'anti-fascist' toegekend.³⁹ Om wat geld te verdienen had Alfred werk gevonden in de bossen. Het werd kappen in plaats van knippen en scheren, laat staan het boetseren van een bruidskapsel.

Inmiddels had Alfred te horen gekregen wat zijn familie in de loop der tijd had meegemaakt. In een van de laatste oorlogsjaren werd de Warnsdorfer spinnerij Hebler opgeheven. Alle werkneemsters, ook Adele, werden tewerkgesteld in de oorlogsindustrie. Adele kreeg een hamer in de hand gedrukt om metaal vlak te kloppen. Stromen vluchtelingen heeft zij zien passeren. Bij hen in huis was niemand ondergebracht. Henlein heeft zij nooit gezien. Zijn zelfmoord enkele dagen na de oorlog baarde nauwelijks opzien. Toen kwamen de Polen. Bij hen thuis hebben die zich tot haar geluk ingehouden. Ze dwongen alleen haar vader zijn laarzen en zijn leren rijbroek uit te trekken. De Tsjechische confiscaties gingen verder. Vader werd verplicht een witte band om de arm te dragen waar de letter 'N' (van Němec, het

³⁷ Informatie van PhDr. Miroslav Hus, Tsjechisch historicus (Plzeň (Pilsen), Tsjechië)

Aan de zijde van het Rode Leger onstonden successievelijk twee Poolse legers en nog diverse kleinere gevechtseenheden. Het was het zogenaamde Tweede Poolse Leger, bestaande uit 5 infanteriedivisies, een tankbrigade, luchtdoelartillerie en genietroepen, dat via de Lausitz het Sudetenland binnendrong.

³⁸ Mondelinge informatie van een van de weinige daar nog levende Sudeten-Duitse dorpsbewoners.

³⁹ In mei 2009 opgetekend uit de mond van de 95-jarige Ilsa Doležalová, de vroegere buurvrouw van Alfred en Adele in Neukreibitz, nu wonend in een bejaardenappartement in Rybníště (*Teichstadt*).

Tsjechische woord voor Duitser) op was aangebracht. De meeste Sudeten-Duitsers werden hiertoe verplicht; dit als een verlate represaille voor wat de Joden was aangedaan met de gelester.

Een vrijwillige deportatie

Alfred stuurt brieven naar zijn verzetsvrienden in Nederland. Vele komen niet aan. In die brieven schijnt hij al in een vroeg stadium gemeld te hebben dat hij ging 'vertrekken'. Die van 19 juli 1946 was wel aangekomen bij Hendrikus den Broeder. Hij zou dolgraag persoonlijk met zijn goede vriend willen spreken: *Ik vertrek vrijwillig, de ouders ook, maar als anti-fascisten. Mijn broer is al vertrokken, in Beieren. En Emil vertrekt misschien ook nog (Maar u mag daar niets van weten) Waar wij terechtkomen weten wij nog niet. Maar wij vinden het alles heel heel erg jammer.* Het moet Alfred veel pijn gedaan hebben de streek te verlaten waar hij en vele generaties voor hem geleefd hebben en zich mee verbonden voelden, maar een woord van kritiek over de Tsjechen komt niet uit zijn pen. Te zeer heeft hij in Nederland de anti-Duitse houding kunnen proeven, zich er door zijn desertie zelfs mee geïdentificeerd. De Tsjechen stonden hem kennelijk toe in het Sudetenland te blijven, maar wat te doen als vele familieleden en vrienden wel de grens overgestuurd worden? En wat moet een kapper in een ontvolkt gebied? *Die papieren van U, van Simon en van commandant J.Koster heb ik alle nog. En het is zeker dat ik weer terugkom naar jullie....Mijn lieber Hendrikus U schrijft in die brief: "U begrijpt lieber Fred dat ik het niet kan overleven dat het U slecht moest gaan in de wereld" Wanneer ik dat lees komt mij elke keer het water in de ogen. Wanneer ik zeker was dat ik in Holland werk kan krijgen dan kwam ik voor 100% zeker terug naar jullie....Beste vriend, neem mij niet kwalijk dat ik U zo'n brief moet schrijven. Want het is niet anders, maar ik zal u spoedig bericht sturen, wanneer ik een nieuw adres heb.... Het transport kan elke dag vertrekken. Precies weet ik het nog niet, maar het kan van het ene op het andere moment gebeuren.*

Kort daarna kwam de oproep. Alfred en Adele hebben een paar dagen in een kamp moeten doorbrengen voor zij op transport gingen. Alfreds ouders waren daarbij. *(Vermoedelijk is ook hun behandeling coulanter geweest vanwege Alfreds desertie).* Adele's ouders zijn nog langer gebleven. Deze werden in het Tsjechische deel tewerkgesteld op het land. Ze zijn later afgevoerd.

Op de dag van vertrek waren de Tsjechen zo hoffelijk om Alfred en zijn zwangere Adele per auto naar het station te brengen. Ze mochten maximaal 30kg aan bagage meenemen. Op het station aangekomen hielp Alfred zijn jonge vrouw de open wagon in. Tegen elkaar aangedrukt wachtten ze het moment van vertrek. Ook hier dringt zich de vergelijking op met de Jodentransporten.

Zwager Emil, de Tsjech, was niet meegekomen. Hij is in Tsjechoslowakije gebleven, waar nog naaste familie van hem woonde. De band met de Fiedlers was verzwakt door het overlijden van zijn vrouw - Alfreds zuster stierf nog tijdens de oorlog aan difterie – en door de vroege dood van zijn twee kinderen. En wat moest een man met ernstige oogklachten in het verwoeste Duitsland beginnen? Bovendien zal hij aan zijn ervaringen met een Duitse overheid op zijn minst gemengde gevoelens hebben overgehouden.

Na het vallen van de avond vertrok de trein. Blijkbaar was er bij de Tsjechen toch enige gêne voor de trieste aanblik die dit mensentransport overdag zou vertonen. Nog voor zij de Duitse grens passeerden, vlogen tientallen witte lapjes door de lucht, het waren de banden met de hatelijke 'N'. De verdrevenen zijn in Bamberg terechtgekomen, waar na zekere tijd Adele haar ouders heeft kunnen opvangen.

In de Rote Schule

Uiteindelijk is de familie in Rotenburg an der Fulda neergestreken. Het stadje dat betrekkelijk ongeschonden uit de oorlog was gekomen, ligt in Hessen, een van de Duitse deelstaten die na de oorlog binnen de Amerikaanse bezettingszone vielen. Niet overal werd in Duitsland, tenminste in wat nog resteerde van het Duitse Rijk, de reusachtige stroom vluchtelingen - het waren er miljoenen - gastvrij ontvangen. Niettemin stond het schilderachtige Rotenburg voor het jonge paar symbool voor een nieuwe start. Zij vonden onderdak in een school die niet meer in gebruik was. Op de zolder, vlak onder het dak van de *Rote Schule*, hebben ze het voor zichzelf en Alfreds ouders enigszins bewoonbaar proberen te maken. Wat troffen zij op de zolder aan? Stapels schoolboeken, schriften, afgedankt schoolmeubilair en vele wandkaarten. Die stonden daar, opgerold en samengehouden met strookjes band, waaronder ook die kaarten waarop het Sudetenland nog weergegeven werd als een onlosmakelijk deel van een groot Duits rijk. Zo goed en zo kwaad als het ging hebben ze met wat geschonken meubilair twee vertrekken kunnen inrichten. Het toilet was 75 treden lager, op de begane grond. Moest je nodig en je vergat de sleutel, dan stond je een hele klim en afdaling te wachten voor je toegang had tot het gemak, een wc op kinderhoogte. Als het najaar aanbrak konden ze hun vertrekken op zolder nog enigszins met een kacheltje verwarmen. In het verder onverwarmde schoolgebouw was het toilet in de winter steevast bevroren. Gelukkig waren er burens die hun in de ijzige kou gastvrijheid verleende op hun *Klo*.

Twee maanden na hun uitwijzing uit Tsjechoslowakije werd daar boven op de schoolzolder hun zoontje geboren. Wilde Adele met het kind naar buiten dan moest zij met de kinderwagen alle 75 treden af. Ze hebben er 6 jaar gewoond. Alfred kon spoedig aan het werk in een kapperszaak. Ook daar zal hem bij het knippen, scheren en permanenten het nodige ter ore zijn gekomen. Zo schrijft hij op 8 februari 1948 op een vraag van Hendrikus den Broeder: *Ik ben kapper in een zaak, maar het (de eigenaar) is een grote nazi. In Duitsland zijn nog heel veel nazis, veel meer dan U denkt. Die rotmoffen! Ik heb ook papieren dat ik in Tsjechoslowakije had kunnen blijven, maar ik wil dat nooit. Daar is de communistische Tsjech.*

sterven lasten. Ik hoop dat het allemaal spoedig zo gaen
om spoedig in mijn Heimatland Holland te zijn.
Ik zou zo graag eens met U praten.

Met altijdblijvende vriendengroet
Alfred en raum Adele.

Veel groet van
Jan den Broeder
Mlle. den Broeder Jagt
J. den Broeder
G. den Broeder
Cornelis den Broeder
Maria Holman
Lise den Broeder
Wim den Broeder
Gonnie den Broeder
Leendekker Bono

Emilie Koster J. Koster
B. Koster
J. Koster (D. Koster)
Vred. Koster
om.

Is leve Holland
Is leve de
Koningin.

Hoe Alfred zijn brieven afsloot

Alfred liep op de feiten vooruit. Twee en een halve week later, op 25 februari, grepen in Praag de communisten de macht. Hij mocht zich gelukkig prijzen voor de deportatie naar Duitsland te hebben gekozen. Al spoedig zou onder het stalinistische bewind in Tsjechoslo-

wakije de kapper, beoefenaar van een decadent en kleinburgerlijk beroep, op de allerlaagste sport van de maatschappelijke ladder terechtkomen. In tegenstelling tot de stoere mijnwerker die bovenaan de lijst stond, kon van een kapper niet verlangd worden enige produktienorm te halen, tenzij men het aantal geknpte hoofden zou tellen. Het ijzeren gordijn dat al spoedig neergelaten werd, bemoeilijkte niet alleen de internationale verhoudingen maar had ook ernstige consequenties in het persoonlijke vlak. In mei schrijft Alfred dat zijn zwager Emil zich nog in Tsjechoslowakije bevindt en dat hij helemaal niets meer van hem hoort. *Wat een rotzooi in dat land. Ik heb dat geweten en daarom ben ik vrijwillig weggegaan.*

Alfred herinnert Driek in zijn brief aan hun gezamenlijke tocht naar Amsterdam, exact twee jaar tevoren. Hoe zij daar de nacht doorgebracht hebben en hoe zijn vriend hem naar het vliegveld heeft vervoerd. Uit zijn brief spreekt een sterk verlangen om terug te keren naar Nederland, het liefst voorgoed.

Een nieuw begin in de Amerikaanse bezettingszone

Na jaren zag Alfred een mogelijkheid om in Rotenburg an der Fulda een eigen zaak te beginnen. Hij en Adele hebben dag en nacht gewerkt om deze van de grond te krijgen. Uiteindelijk hadden ze een uitgebreide en trouwe clientèle. Echter, Klaaswaal is hij nooit vergeten.

Al op 27 juli 1948 stuurt hij Jaap Koster een brief waarin hij te kennen geeft met Adele op bezoek te willen komen. De wonden van de oorlog waren in Nederland nog vers en de haat tegen de oosterburen was nog alom manifest. De Nederlandse overheid was in die tijd nog zeer terughoudend met het verstrekken van een visum aan een Duitser. Niet zelden dat een aanvrager, ook als het familiebezoek betrof, door een consul of een ambtenaar werd gechicaneerd of aan het lijntje gehouden. Alfred moest voor de Nederlandse consul vele vragenformulieren invullen. Het visum zou hem pas verstrekt worden als burgemeester De Zeeuw van Numansdorp/Klaaswaal de visadienst in Den Haag het bewijs kon overleggen dat Alfred deel had uitgemaakt van de BS in Klaaswaal. Alfred schreef aan Jaap: „...*Ik heb veel, veel te bespreken met jullie..... Ik kom met de trein tot Kranenburg, dat is aan de grens bij Nijmegen*“. Zij zouden daar lopend de grens passeren in de verwachting dat iemand van de BS hen achter Nijmegen kwam ophalen. Onder de zich langzaam herstellende relaties was de staatsgrens tussen de twee landen in die tijd nog een reële barrière. Blijkbaar was deze voor Alfred en Adele zo groot dat zij van hun reis hebben moeten afzien. Waar hun reisplan in feite op stukgelopen is, is niet te achterhalen. Alfred heeft later geschreven dat het Nederlandse Consulaat waar hij op aangewezen was daar debet aan was.

Toen bekend werd dat zij niet naar Nederland konden komen, moet Driek den Broeder het plan opgevat hebben zelf naar Rotenburg te reizen om Alfred, wiens lot hij zich zeer aantrok, te bezoeken. Samen met een collega van de Puttershoekse suikerfabriek, één die een auto bezat, heeft hij de tocht naar het onder Kassel gelegen stadje ondernomen. Onderweg zullen hun de verwoestingen aan steden en wegen niet zijn ontgaan. En zoals Driek Alfred en zijn gezin daar in Die Rote Schule aantrof, stond wel zeer ver af van wat hij Alfred voor diens vertrek uit Nederland had toegewenst: *dat hij veilig en vrij in eigen land terug zal mogen keren*. Driek en Alfred hebben daarboven uitvoerig gesproken over het onvoorziene lot dat Alfred en zijn familie deel geworden was. Slechts een paar wollen dekens was hetgeen Driek door de strenge grenscontrole geloodst had en op de schoolzolder heeft kunnen achterlaten.

Het contact bleef en in een brief, gedateerd 6 maart 1950, schreef Alfred aan Hendrikus en Jacob Koster: *"Ik heb hedenmiddag het grote bericht ontvangen dat ik de reispapieren voor Holland bekomme. Ik moet voor mij en mijn vrouw 18 foto's, 24 papieren en meer dan 200 Mark afgeven."* Ze zijn per trein naar Kaldenkirchen / Venlo gereisd. Driek heeft hen daar opgehaald. In de loop der jaren heeft het paar verscheidene malen Klaaswaal bezocht. Zij logeerden dan in het tot pension verbouwde Café Koster. Het moet begin jaren tachtig

geweest zijn toen zij en een aantal leden van de Klaaswaalse BS bijeenkwamen. Bij die gelegenheid werd gesproken over het Verzetsherdenkingskruis.

Ter gelegenheid van de 35-jarige herdenking van de bevrijding van Nederland werd op 29 december 1980 bij Koninklijk Besluit het Verzetsherdenkingskruis ingesteld. Het was bestemd voor actieve deelnemers aan het verzet tegen de bezetters van Nederlands grondgebied. Hierbij werd in eerste instantie gedacht aan Nederlandse verzetsmensen die zich hadden onderscheiden, zowel militairen als burgers. Het KB hield de mogelijkheid open dat ook niet-Nederlanders met deze onderscheiding bedacht konden worden.

Iemand van de Klaaswaalse BS moet op die bewuste avond het idee geopperd hebben om Alfred voor deze onderscheiding voor te dragen, mede op grond van de aanbevelingen die het plaatselijke verzet na de bevrijding voor Alfred Fiedler had opgesteld. Zeker zal de voormalige deserteur zich door dit gebaar vereerd hebben gevoeld en de kameraden in Klaaswaal zal hij beslist niet hebben willen teleurstellen. Maar hij had een kapsalon in een Duits stadje, in een Duitsland waar, 35 jaar na de oorlog, nog vele lieden rondliepen die de Duitse ondergang nog steeds niet hadden kunnen verkroppen, die nog spraken over deserteurs als de vijfde colonne aan wie de Duitse nederlaag te wijten was en die verzetsmensen en partizanen louter als terroristen zagen. De denazificatie was in vele hoofden van de oudere garde nog niet voltooid. Als Alfreds 'oorlogsverleden' in zijn woonplaats bekend was geworden, zou het hem ongetwijfeld een aanzienlijk deel van zijn klandizie hebben gekost. Alfred restte niets anders dan, zij het met pijn in het hart, de vrienden te verzoeken hem niet voor te dragen.

Vanaf 5 mei 1981 zijn in de loop van drie jaar in gemeenten door het hele land de verzetsherdenkingskruisen uitgereikt. Jo Vos, de verzetsman en technicus die over de telefoonverbinding met het bevrijde Willemstad waakte, heeft de hele Klaaswaalse ploeg voorgedragen. Dit werd gehonoreerd. Op 12 februari 1983 was Klaaswaal aan de beurt. Op die dag reikte de burgemeester de onderscheidingen uit aan o.a. Driek den Broeder, Dirk Dekker en Jo Vos. Postuum werd Jaap Koster geëerd. Het wordt niet uitgesloten dat zijn vrijwillige dood in januari 1975 te maken had met een dramatische en traumatische ervaring in het verzet. Hij kwam namelijk tot zijn daad op bijna dezelfde plaats en exact 30 jaar na een noodlottig treffen met Duitse militairen, waarbij enkele van zijn kameraden aan de oever van het Hollandsch Diep zijn doodgeschoten. Hoewel hij geen schuld had aan het gebeurde – hij had bedenkingen tegen hun poging de oversteek naar Willemstad te wagen - moet hij zich na de oorlog verantwoordelijk zijn blijven voelen voor die fatale gebeurtenis.

Tot slot

Schuldig of onschuldig, goed of fout, zwart of wit, begin jaren tachtig waren het nog de meest gehanteerde begrippen bij het terugblikken op de recente oorlogsgeschiedenis. Op de dwarsbalk van het Verzetsherdenkingskruis stond te lezen: DE TYRANNY VERDRYVEN.

In de jaren die volgden werd de terugblik genuanceerder, culminerend in wat we maar gemakshalve met 'grijs' aanduiden, een metafoor voor de vermeende desinteresse van het gros van de Nederlanders in wat zovele anderen, met name de Joden, werd aangedaan. Tegen deze voorstelling van zaken zijn inmiddels weer tegenreacties gekomen, niet geheel ten onrechte.

Tegen het stempel 'goed' dat Alfred na de oorlog in de Hoeksche Waard opgeplakt had kunnen krijgen, zou nooit twijfel zijn gerezen, terwijl hij in zijn uiteindelijke woonplaats als 'fout' door het leven zou hebben moeten gaan, als zij daar achter Alfreds geheim waren gekomen. Hij heeft zich (naar gelang de omstandigheden) Duitser, Tsjech of Nederlander gevoeld, een Europeaan in de dop, die iedereen met evenveel liefde knipte, kapte en schoor. Op 1 december 1985 is Alfred Fiedler, 65 jaar oud, in hun woning ten gevolge van een hartstilstand overleden.

Tijdens ons bezoek, in 2006, bleken daar op de derde etage van de Rotenburgse flat in een zijkamertje de fotografische familieherinneringen bewaard te worden. Weerszijden van een kast hingen twee ingelijste foto's van gelijk formaat. Op de rechter staat Alfreds oudste zoon in het uniform van de Bundeswehr, de linkerfoto toont Alfred. Adele had een oud soldatenkiekje bij een fotograaf in Rotenburg laten uitvergroten. Hij staat erop in het uniform van de Wehrmacht, mogelijk hetzelfde dat Jaap Koster in 1945 in rook heeft laten opgaan. Hoe zal men Alfred blijven gedenken? In Klaaswaal in ieder geval als de militair die zijn Duitse uniform in de hoek smeeft en die met het in zijn kussen verstopte pak als burger verder door het leven wilde gaan. De herinnering aan hem zal nog lang voortleven, want als blijk van waardering en vriendschap zijn twee telgen in de Kosterfamilie naar 'Alfred, de Tsjech' vernoemd.

Tenslotte moet gezegd worden dat er geen volk is dat de duistere kanten van zijn verleden zo grondig onder ogen heeft gezien als het Duitse, zeker in vergelijking met een aantal andere leden van de EU. Zo heeft de Duitse Bondsdag in mei 1999 een wet aangenomen ter rehabilitatie van de gedeserteerden uit de Tweede Wereldoorlog, nog altijd een gotspe voor 'rechtgeaarde' militaristen.

Het geheugen

Vermeld moet worden dat deze geschiedenis voor een deel is gebaseerd op orale overdracht en overlevering. Het was in Klaaswaal, Grimsby, Rybníště, Soestdijk, Breskens en Rotenburg an der Fulda waar ik de gebeurtenissen van meer dan zestig jaar geleden heb aangehoord en opgetekend. Waar mogelijk werd check en dubbelcheck toegepast, maar soms moest ik mij verlaten op een niet nader te controleren verslag. Er is recentelijk veel geschreven over de werking van het menselijk geheugen. Van de beperkingen daarvan ben ik mij zeer wel bewust. Niettemin durf ik te beweren dat hier een relaas is weergegeven dat ondanks verdichtingen en weglatingen de werkelijkheid zeer dicht benadert en dat geheel spoort met de ons bekende historische feitelijkheden van die tijd.

September 2009

G.D. Andeweg
De Wielewaal 32
2761 XZ Zevenhuizen
Tel.: 0180 631919
E-mail: andeweg@xs4all.nl

Er past een woord van dank aan Marianne Vink voor haar taalkundige adviezen.

BRONNEN:

Drs.F. Bom, oud-verzetsman (Barendrecht)
Mr.F.J. Buzek, zoon van Jozef Buzek (Rhoon)
D. Dekker, oud-verzetsman (Breskens)
Ilsa Doležalová, vroegere buurvrouw van Alfred Fiedler (Rybniště, Tsjechië)
Adele Fiedler-May, weduwe van Alfred Fiedler (Rotenburg a/d Fulda, Duitsland)
Wolfgang Fiedler, zoon van Alfred Fiedler (Rotenburg a/d Fulda, Duitsland)
H. van 't Hof (Piershil)
A.K. Huisman, oud-verzetsman (Apeldoorn)
PhDr.Miroslav Hus, Tsjechisch historicus (Plzeň (Pilsen), Tsjechië)
Mevr. G.van Kessel-Koster, zuster van Jaap Koster (Klaaswaal)
D. Koster, broer van Jaap Koster (Deurne)
Dr.phil.Ortfried Kotzian, Directeur van het 'Haus des deutschen Ostens' in München
J.Oprel (Nieuw-Beijerland)
A. Vanderlinden (Grimsby, Canada)
Mevr. L. Vanderlinden-Koster (Grimsby, Canada)
J.J. Vos, oud-verzetsman (Soestdijk)

GERAADPLEEGDE LITERATUUR:

Ackermann-Gemeinde: *Juden im Sudetenland.*
Broer Akkerman en M. van Zuiden: *In memoriam Richard Jung (Enschede,1946)*
Zdeněk Beneš e.a.: *Rozumět dějinám* (De geschiedenis begrijpen) (*De ontwikkeling van de Tsjechisch-Duitse betrekkingen in de Boheemse landen in de jaren 1848-1948*) (Praag, 2002)
Dietmar Grieser: *Die böhmische Großmutter* (Wenen, 2005)
Norbert Haase: *Duitse deserteurs tijdens de Tweede Wereldoorlog* (Amsterdam, 1991)
Dr.Mírek Kabelá: *Češi a Slováci uvízli v holandských močálech a bažinách, brožurka Spolku demokratických Čechů a Slováků v Nizozemí.* (Tsjechen en Slowaken die zijn blijven steken in de Hollandse zompen en moerassen.) (*Brochure van de Vereniging van democratische Tsjechen en Slowaken in Nederland*) (1993)
Guido Knopp: *Die große Flucht* (München, 2001)
Dr.Th.J.G. Locher: *Tsjechen en Duitsers in de loop der eeuwen.* (Amsterdam, 1938)
Josef Mühlberger: *Zwei Völker in Böhmen* (München, 1973)
Mirek Němec: *Der Schultag in den deutschen Schulen in der Tschechoslowakei (1918-1938)* (*Artikel in het Germanistisches Jahrbuch Tschechien-Slowakei 2004*)
Albert Oosthoek: *Uit trouw geboren* (Oud-Beijerland, 1995)
Lieven Soete: *Het Sovjet-Duitse niet-aanvalspact.* (Brussel, 1989) (*Hoofdstuk 6: De uitverkoop van Tsjecho-Slowakije*)
Rik Valkenburg: *Bij 't barnen van 't gevaar* (Dordrecht, 1970)
Marja Visscher: *Waar de spraak ophoudt, begint de muziek* (Klaaswaal, 1982)
Jo Vos: *Het verzet in en om Klaaswaal, 1940-1945* (Hilversum, 1990)
Volker Zimmermann: *Die Sudetendeutschen im NS-Staat* (Essen, 1999)

Češi a Němci (Tsjechen en Duitsers) (*Een bundel artikelen over geschiedenis, cultuur en politiek*) (Praag, 2001)
Piershil 1940-1945 (*Herinneringen aan oorlog en verzet in dit dorp in de Hoekse Waard.*) (Piershil, 1980)
Letzte Tage im Sudetenland (*Impressies van voor, tijdens en na de oorlog*) (München,1989)

Gedenkboek Verzetshedenkingskruis (1985)

Juden im Sudetenland (Ackermann-Gemeinde / Česká Křesťanská Akademie, 2000)

Mirek Němec: Der Schultag in den deutschen Schulen in der Tschechoslowakei (1918-1938) im Spannungsfeld zwischen Staat und Volksgruppe (Uitgegeven door DAAD in Germanistisches Jahrbuch 2004.)

ARCHIEVEN:

NIOD (Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie) te Amsterdam

Het stadsarchief van Dordrecht

Militärgeschichtliches Forschungsamt te Potsdam

Státní oblastní archiv (*Staats-streekarchief*) te Praag

Kriegsarchiv te Wenen. Grundbuchdivision.

Klaaswaalse verzetsarchief